

Vilniaus universiteto

Filosofijos fakulteto

Magistro studijų programa „Taikomoji ir teorinė kriminologija“

Paulina Mikalauskaitė

Magistro darbas

Teisėjų diskrecija priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų

Darbo vadovas: doc. dr. Simonas Nikartas

Vilnius

2025

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	3
IVADAS	5
I. TEISĖJŲ DISKRECIJA KRIMINOLOGINIŲ TEORIJŲ POŽIŪRIU	8
1.1 Diskrecijos sampratos aspektai	8
1.2 Racionalaus pasirinkimo teorija	10
1.3 „Neužtikrintumo vengimo“ teorija	11
1.4 Esminių veiksmų teorija	12
1.5 Socialinės stratifikacijos teorija – selektyvusis teisingumas	14
1.6 Konfliktų teorija	15
II. TEISĖJŲ IR PROBACIJOS PAREIGŪNŲ DISKRECIJOS TAIKymo YPATUMAI LIETUVOJE	16
2.1 Teisėjų diskrecijos sąvoka	16
2.2 Lietuvos probacijos sistemos bruožai	17
III. TEISĖJŲ DISKRECINIŲ SPRENDIMŲ DĖL PROBUOJAMŲJŲ PAŽEIDIMŲ TENDENCIJOS, VEIKSNIAI, POŽIŪRIAİ IR PATIRTYS: EMPIRINIS TYRIMAS	22
3.1 Tyrimo metodika	22
3.2 Tyrimo rezultatai	27
3.2.1. Kiekybinio tyrimo rezultatai	27
3.2.1.1. Probacijos priežiūroje esančių asmenų sociodemografinė charakteristika	28
3.2.1.2. Pažeidimų pobūdis teikimuose	30
3.2.1.3. Teisėjų motyvai	34
3.2.1.4. Išvados ir tendencijos	36
3.2.2. Kokybinio tyrimo rezultatai	37
3.2.2.1 Teisėjų sprendimų priėmimo kriterijai ir diskrecijos ribos	37
3.2.2.2. Sunkumai, su kuriais teisėjai susiduria priimant sprendimus	39
3.2.2.3 Probuojamųjų iššūkių ir pažangos vertinimas	41
3.2.2.4 Bendradarbiavimo su Probacijos tarnyba vertinimas	43
3.2.2.5 Pasikeitusio teisinio reguliavimo įtaka	45
IV. TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS	47
IŠVADOS IR SIŪLYMAI:	50
BIBLIOGRAFIJA:	51
PRIEDAI:	58
1 Priedas Nuosprendžių analizės instrukcija	58
2 priedas – Interviu scenarijus	66

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjama Lietuvos teisėjų diskrecija priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų ir siekiama išsiaiškinti galimus diskrecinių sprendimų priėmimo veiksnius atsižvelgiant į kriminologinių teorijų požiūrį. Teisėjų diskrecija atlieka svarbų vaidmenį nustatant, kokios sąlygos bus nustatytos asmeniui ir ar jis bus siunčiamas atlikti bausmę įkalinimo įstaigoje. Mokslinėje literatūroje diskrecijos tema buvo nagrinėjama siekiant nustatyti, kaip sprendimus priimantys asmenys – ypač teisėsaugos atstovai – pasitelkia asmeninį vertinimą, kaip ir kiek teisėjai yra linkę taikyti diskrecinius sprendimus probuojamųjų pažeidimų atvejais, yra atlikta tyrimų apie diskrecijos taikymą baudžiamojoje justicijoje. Remiantis atliktu empiriniu tyrimu, darbe analizuojamos teisėjų patirtys, priimant diskrecinius sprendimus, susijusius su probuojamųjų pažeidimais. Tyrimui taikyti mokslinės literatūros, šaltinių, statistinių duomenų, teismo nutarčių bei dokumentų analizės metodai. Atliktas tyrimas rodo, kad teisėjų sprendimai dėl probacijos sąlygų pažeidimų dažniausiai grindžiami ne tik teisės aktais, bet ir individualiu situacijos vertinimu. Pastebima tyrimų stoka, teisėjų diskrecija nėra plačiai ištirta Lietuvoje. Yra tikslinga gilintis į teisėjų patirtis bei potyrius, ši tema turėtų būti tyrinėjama bei viešai aptarinėjama labiau įsigilinant į veiksnius, kurie gali turėti įtakos teisėjų priimamiems sprendimams ir iš to kylančias problemas.

SUMMARY

This work analyses the discretion of Lithuanian judges in making decisions on violations of probation conditions and seeks to identify possible factors influencing discretionary decision-making from the perspective of criminological theories. Judicial discretion plays an important role in determining what conditions will be imposed on a person and whether they will be sent to prison to serve their sentence. The topic of discretion has been analysed in academic literature in order to determine how decision-makers, especially law enforcement officials, use personal judgment, and how and to what extent judges tend to apply discretionary decisions in cases of probation violations. Studies have been conducted on the application of discretion in criminal justice. Based on empirical research, this paper analyzes judges' experiences in making discretionary decisions related to probation violations. The research methods used include analysis of scientific literature, sources, statistical data, court rulings, and document analysis. The study shows that judges' decisions on probation violations are usually based not only on legislation but also on an individual assessment of the situation. There is a lack of research, and judicial discretion has not been widely studied in Lithuania. It is advisable to look more closely at the

experience and perceptions of judges, and this topic should be researched and discussed publicly, delving deeper into the factors that may influence judges' decisions and the problems that arise from them.

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika:

Diskrecija (pranc. *discretion*, lot. *discretio* – svarstymas) plačiąja prasme gali būti suprantama kaip pareigūno ar valstybės institucijos teisė spręsti kokį nors klausimą savo nuožiūra (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018; Bakševičienė 2017). Diskrecijos poreikis grindžiamas prielaida, jog visų situacijų neįmanoma sureguliuoti teisės aktais ir instrukcijomis. Baudžiamojoje justicijoje pareigūnų diskrecija gali sudaryti prielaidas individualizuoti pareigūnų sprendimus. Kita vertus, instrukcijų ir apibrėžtumo stoka sudaro sąlygas nevienodiems, diskriminaciniams ir stereotipais paremtiems sprendimams (žr.: Doerner, Demuth 2010; Albonetti, 1991; Holmberg 2002, Steffensmeier 1998). Praktiniu požiūriu teisėsaugos pareigūnų diskrecijos klausimai yra ypač aktualūs tais atvejais, kai pareigūnų sprendimai gali turėti rimtų padarinių, pavyzdžiui, teisėjo diskrecija priimant sprendimą dėl laisvės atėmimo bausmės arba suėmimo taikymo, policijos pareigūno sprendimas naudoti prievartą ir pan. Neigiamas teisinės pasekmės probuojamiesiems gali sukelti ir probacijos pareigūnų diskreciniai sprendimai kreiptis į teismą dėl probacijos panaikinimo probacijos sąlygų pažeidimų atvejais. Pavyzdžiui, per pastaruosius 7-erius metus (2017-2024) vidutiniškai per metus pateikiami 2866 probacijos tarnybų teikimai teismams dėl probacijos panaikinimo, bausmės (auklėjamojo poveikio priemonės) pakeitimo griežtesne bausme (auklėjamojo poveikio priemone) ir vidutiniškai tik 972 (~34%) tų teikimų yra patenkinami.

Tyrimai rodo, kad teisėsaugos pareigūnams yra būdinga turėti išankstinių nuostatų apie asmenis, kai jie gali vadovautis tam tikrais diskriminaciniais stereotipiniais kriterijais (Holmberg 2002; Alexander 2010; Doerner, Demuth 2010; Steffensmeier 1998). Dėl tokio diskrecijos taikymo gali kilti tam tikrų nesusipratimų – atsirasti baudžiamosios justicijos sistemos atstovų sprendimų skirtumų tam tikrų visuomenės atstovų atžvilgiu, pavyzdžiui, gali būti pažeidžiamas asmenų lygiateisiškumo principas, taip pat išskyla piktnaudžiavimo diskrecija pavojai (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018). Taip pat tyrimai atskleidžia, jog diskrecinių sprendimų priėmimui gali turėti įtakos ir socialinės bei demografinės asmens charakteristikos, pvz., lytis, rasinė/etninė priklausomybė, amžius ir pan. (Doerner ir Demuth 2010; Spohn 2009; Spohn, Holleran 2000; Steffensmeier et al. 1998). Šiame darbe bus analizuojama Lietuvos teisėjų diskrecija, jiems priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų.

Diskrecijos fenomenas buvo mažai tirtas kokybine prieiga, kuri leidžia giliau suvokti teisėjų diskrecinių sprendimų veiksnius ir motyvus. Teisėjų diskrecija daugiausiai buvo tirta naudojant kiekybinius tyrimus. Taip pat yra atlikta tyrimų apie diskrecijos taikymą baudžiamojoje justicijoje, kaip, pavyzdžiui, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir diskrecinio baudžiamojo persekiojimo

santykis, diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir nekaltumo prezumpcijos santykis; apie prokuroro diskrecinės valdžios kontrolę vykdant baudžiamąjį persekiojimą (Ažubalytė 2006, 2003; Urmonas, Pranevičienė 2002), aptarė administracinės diskrecijos esmę ir diskrecijos kontrolės galimybes. Naujausiuose moksliniuose straipsniuose gilinamasi į valstybės tarnautojų profesinę diskreciją aptarnaujant valstybinės įdarbinimo tarpininkavimo agentūros klientus (Pivoras, Gončiarova 2017), aptariama diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje (Bakševičienė, 2017) bei policijos pareigūnų diskrecinės valdžios viešajame administravime etiniai aspektai (Misiukonis, Paurienė 2021). Užsienio mokslinėje literatūroje paminėtini šie autoriai, kaip Burton (1992), Purkiss (2003), Corbet (1999) ir kiti, kurie nagrinėjo diskrecijos temą siekdami nustatyti, kokios yra pareigūnų funkcijos. Būtent teisėjų priimami sprendimai dėl probuojamųjų pažeidimų turi didelę įtaką šiems asmenims, kadangi teismai, nagrinėdami probacijos teikimus teismui, turi teisę nuspręsti dėl probacijos panaikinimo, remiantis Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo numatyta tvarka. Taigi, šiuo tyrimu tikslinga yra kokybine prieiga papildyti kiekybinę analizę siekiant labiau suprasti teisėjų sprendimų priėmimo aplinkybes. Todėl šiame darbe formuluojamas **tikslas** – atskleisti, kaip teisėjai priima diskrecinius sprendimus dėl probuojamųjų pažeidimų ir kokie veiksniai gali turėti įtakos tokiems sprendimams.

Uždaviniai:

1. Aptarti teisėjų diskreciją ir jos veiksnius kriminologinių teorijų požiūriu.
2. Aptarti teisinį ir organizacinį Lietuvos teisėjų sprendimų priėmimo kontekstą.
3. Išanalizuoti teismų praktikos priimant sprendimus dėl probacijos pažeidimų tendencijas ir požymius
4. Išsiaiškinti, kokie veiksniai/motyvai turi daugiausiai įtakos teisėjų diskreciniams sprendimams dėl probacijos pažeidimų.

Tezė – Teisėjų diskreciniai sprendimai dėl probacijos sąlygų pažeidimų grindžiami ne tik teisiniais, bet ir subjektyviais veiksniais, todėl egzistuoja selektyviojo teisingumo rizika.

Darbo objektas: Teisėjų diskrecija

Metodika. Tyrimui atlikti buvo naudojama nuosekli aiškinamoji mišrių metodų tyrimo strategija, atliktas pusiau struktūruotas interviu bei nuosprendžių anketos analizė, leidžianti kiekybiškai įvertinti teisėjų sprendimų dėl probacijos sąlygų pažeidimų ypatumus. Tyrimui taikyti šie mokslinių tyrimų metodai: mokslinės literatūros, šaltinių, statistinių duomenų, dokumentų ir nutarčių turinio analizė. Teismo nutarčių kiekybinei analizei naudoti kriterijai: raktažodis „Probacijos įstatymo 30 str.“;

laikotarpis nuo 2022-05-06 iki 2024-05-06 d.; baudžiamųjų bylų nuasmenintos nutartys. Pusiau struktūruotam interviu pasirinkta tikslinė grupė – teisėjai, dirbantys Lietuvos teismuose; asmenys, galintys papasakoti apie teisėjų diskreciją iš specialisto perspektyvos. Tyrimu siekta atskleisti teisėjų sprendimų priėmimą dėl probacijos sąlygų pažeidimų diskreciniu pagrindu.

Šiam darbui pasirinktą **struktūrą** sudaro įvadas, dėstymo dalis, kurioje apžvelgiamos teorinės teisėsaugos pareigūnų diskrecijos prielaidos baudžiamojoje justicijoje, taip pat aptariami moksliniai tyrimai susiję su darbo tema, kurie leidžia susipažinti su teisėjų diskrecija ir jos veiksniais. Didžiausia šio darbo dalis yra skirta teisėjų diskrecijai, priimant sprendimus dėl probuojamųjų pažeidimų, tyrimui ir jo rezultatų aptarimui.

I. TEISĖJŲ DISKRECIJA KRIMINOLOGINIŲ TEORIJŲ POŽIŪRIU

1.1 Diskrecijos sampratos aspektai

Pirmasis pareigūno diskrecijos apibūdinimas baudžiamosios justicijos srityje pasirodė 1963 m., kai Hermanas Goldsteinas, tuometinis Čikagos policijos vadovo Wilsono vykdomasis padėjėjas, nurodė, kad pareigūnai paprastai naudojami diskrecija priimdami sprendimus dėl kaltinamų asmenų, tai yra, juos suimti, ar pateikti įspėjimą ir baudą (Goldstein 1963). Aptardamas diskrecijos baudžiamojoje justicijoje sąvoką, Ho (2004) pažymėjo, kad diskrecija yra atrankos šališkumo išraiška, kuri grindžiama daugeliu veiksnių, apimant asmens naudojimąsi diskrecija. Wortley (2003) išnagrinėjo du požiūrius į diskrecijos pastovumą ir ilgaamžiškumą. Pirmasis požiūris buvo suprantamas ir lankstus (orientuotas į paslaugas) socialinių problemų sprendimo būdas; priešingai, antrasis požiūris buvo atrankinis (teisinis) požiūris į vykdymą ir galiausiai leido pareigūnams apibrėžti teisingumą pagal savo prioritetus ir individualius nusistatymus. Wortley taip pat rašė apie tai, kad sunku įvertinti diskretiškumą, nes baudžiamojo teisingumo sprendimai retai grindžiami vienu pagrindu, pvz., rase, lytimi ar amžiumi. Daugelis veiksnių turi įtakos pareigūnui priimant sprendimus, ypač, kai tie sprendimai susiję su kaltinamųjų likimais. Galiausiai Wortley pabrėžė, kad reikia sukurti tokią politiką ir procedūras, kurios užtikrintų tinkamą diskrecijos naudojimą (Jones, Kerbs 2007). Individualios diskrecijos naudojimas yra neišvengiama teisingumo sistemos proceso dalis, kuri informuoja apie galimus pažeidimus, kuriuos vėliau tvarko prokurorai ir teisėjai (Jones 2014). Diskrecija ir jos ryšys su sprendimais dėl bausmių buvo tiriamas pirmaisiai su policijos pareigūnais (Leinfelt 2006), tuomet su prokurorais (Davis 2008), teisėjais (Albonetti 1991) ir su pataisos pareigūnų sprendimais bausti įkalinimo įstaigose (Steiner, Cain 2017).

Kriminologijos srityje Klockars 1985 metais sukūrė konkretesnę policijos pareigūnų ir kitų institucijų diskrecijos apibrėžtį, kuri lengvai taikoma ir teisėjams: „Galima sakyti, kad policijos pareigūnas arba tam tikra institucija naudojami diskrecija, kai jos įgaliojimų ribos leidžia pareigūnui ar institucijai laisvai pasirinkti galimus veiksmų ar neveikimo kursus“ (Klockars 1985, p. 93). Teisėjai dažnai gali laisvai rinktis iš galimų veiksmų ar neveikimo būdų, pavyzdžiui, jie turi teisę savo nuožiūra nuspręsti, kada (ne)tikslinga taikyti naujus kaltinimus, kai probuojamieji pažeidžia probacijos sąlygas. Jie taip pat turi diskreciją priimdami sprendimus – skirti griežtas ar švelnesnes bausmes, spręsti, ar įgyvendinti kiekvieną programos aspektą, o kartais – ar apskritai ką nors įgyvendinti (Davis et al. 2021). Kai kurie sprendimai turi ribotą diskreciją, pvz., paprastas atsakymas „taip“ arba „ne“, o kiti sprendimai apima sudėtingesnę diskreciją, pvz., programų įgyvendinimą ir bausmių skyrimo rekomendacijas, kai galimybių yra įvairių ir daug. Apibendrinant galima teigti, jog, jeigu teisėsaugos pareigūnai neturi visos

informacijos apie žmogų ar apie tiriamą bylą, gali kilti neapibrėžtumas, o tai darytų neigiamą įtaką visam procesui.

Tyrimai atskleidžia, kad pagrindiniai teisėjų sprendimus nulemiantys veiksniai yra teisiniai – įvykdytos nusikalstamos veikos sunkumas ir asmens ankstesnių teisės pažeidimų istorija (Nikartas, Rinkevičiūtė, 2018). J. Kramer ir D. Steffensmeier 1993 metais atliko tyrimą, kuriuo išsiaiškino, jog būtent šie veiksniai ir buvo pagrindiniai teisėjams priimant sprendimus susijusius su laisvės atėmimo bausme bei jos trukme. Bendrai ilgesnė nusikaltimų istorija ir didesnė recidyvo tikimybė dažniausiai padeda nuspėti sunkesnės bausmės skyrimą. Kiti svarbūs teisiamo asmens ypatumai, kurie daro tiesioginę įtaką teisėjų sprendimams, yra asmens pavojingumas, kaltumas ir pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika (Nikartas, Rinkevičiūtė, 2018). Teisėjai linkę galvoti apie teisę kaip apie taisyklių sistemą, tačiau žino, kad taisyklės turi būti aiškinamos ir tam tikrais atvejais gali lemti klaidingus rezultatus, todėl diskrecija ir skirtingų situacijų individualizavimas yra būtinas (Scheider 1992). Verta pažymėti, kad teisiamo asmens požiūris į padarytą nusikaltimą ir kaltę taip pat gali būti svarbus kintamasis, kadangi van Wingerden ir kolegos nustatė, jog, kai teisėjas suvokia kaltinamojo požiūrį kaip neigiamą, tikėtina, kad jis kaltinamam asmeniui skirs bausmę, susijusią su laisvės atėmimu (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018).

Tačiau taip pat atskleidžiama, kad svarbūs yra ir neteisiniai kintamieji (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018). Tyrimai rodo, kad teisėjams yra būdinga turėti išankstinių nuostatų apie asmenis, kuomet jie gali vadovautis tam tikrais diskriminaciniais stereotipiniais kriterijais (Holmberg 2002; Alexander 2010; Doerner, Demuth 2010; Steffensmeier 1998). Dėl tokio diskrecijos taikymo gali kilti tam tikrų nesusipratimų – atsirasti baudžiamosios justicijos sistemos atstovų sprendimų skirtumų tam tikrų visuomenės atstovų atžvilgiu, pavyzdžiui, gali būti pažeidžiamas asmenų lygiateisiškumo principas, taip pat iškyla piktnaudžiavimo diskrecija pavojai (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018). Taip pat tyrimai atskleidžia, jog diskrecinių sprendimų priėmimui gali turėti įtakos ir socialinės bei demografinės asmens charakteristikos, pvz., lytis, rasinė/etninė priklausomybė, amžius ir pan. (Doerner ir Demuth 2010; Spohn 2009; Spohn, Holleran 2000; Steffensmeier et al. 1998). Spohn, Gruhl ir Welch (1981–1982) išsiaiškino, kad tamsiaodžiams kaltinamiesiems buvo skiriamos griežtesnės bausmės nei baltaodžiams dėl jų sunkesnės nusikaltimų istorijos. Aptariant lyčių skirtumus, moterų atžvilgiu priimami švelnesni sprendimai tiek skiriant laisvės atėmimo bausmę, tiek nustatant jos trukmę (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018).

Teisėjų diskrecijos svarba išryškėja nagrinėjant mokslinius tyrimus, kuriuose yra pabrėžiama, kad teisėjų priimami sprendimai dažnai priklauso ne tik nuo teisės normų ar nustatytų precedento taisyklių, bet ir nuo subjektyvių veiksnių. Pavyzdžiui, Steffensmeier ir Britt (2001) atliktas tyrimas parodė, kad

teisėjų sprendimus gali lemti tokie veiksniai kaip asmeninė teisėjo nuomonė, moralinės vertybės ar net socialiniai bei kultūriniai kontekstai. Šie veiksniai gali turėti įtakos, ypač kai sprendimai susiję su bausmės dydžiu arba sąlyginių bausmių skyrimu. Tyrimai taip pat rodo, kad diskrecija gali sukelti nelygybę teisingumo vykdyme, ypač jei teisėjai leidžia subjektyviems veiksniams per daug paveikti sprendimus (Steffensmeier, Britt 2001). Pavyzdžiui, Steffensmeier ir kiti 1998 metais atliko tyrimą, kuriuo siekė išsiaiškinti ryšį tarp rasės, lyties, amžiaus ir skiriamų bausmių. Jie teigė, kad teisėjai, skirdami bausmes, gali būti linkę remtis atribucijomis, kurios būtų paremtos asmenybės ypatumais, tokiais kaip asmens rasė, lytis ir amžius (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018).

Toliau šiame skyriuje bus aptartos diskrecinius sprendimus ir jų veiksnius aiškinančios teorijos.

1.2 Racionalaus pasirinkimo teorija

Racionalaus pasirinkimo teorija suponuoja, kad prieš priimdamas sprendimą asmuo analizuoja ketinamo atlikti elgesio naudą (angl. *expected utility*). Pastaroji išvedama apskaičiuojant elgesiui įgyvendinti įdėsimų „kaštų“ ir gausimo „atlygio“ (angl. *cost-benefit*) skirtumą (Akers 1985; Fishburn 1986). Tai neoklasikinė socialinė ir ekonominė teorija, aiškinanti piliečių, politikų ir valstybės tarnautojų ekonominius ir socialinius veiksmus racionalumu. Pagal racionalaus pasirinkimo teoriją, žmonių paskatos šaltinis yra pinigai ir galimybė gauti asmeninės naudos, o racionalūs individai renkasi iš kelių variantų ir dažniausiai pasirenka tokį, kuris jiems suteikia daugiausia pasitenkinimo (Simon 1955). Struktūriniai organizaciniai teoretikai tvirtina, kad racionalaus sprendimų priėmimo pasirinkimo modeliai yra naudingas atskaitos taškas norint suprasti, kaip naudojamosi diskrecija. Kad būtų visiškai racionalus, sprendimas turi būti priimtas žinant visas galimas alternatyvas, nors iš tikrųjų sprendimus priimančys asmenys retai turi išsamią informaciją (Simon 1957). Pasak Simono (1957), šios sprendimų priėmimo racionalumo ribos įveikiamos per organizacinius susitarimus, tokius kaip nustatytos veiklos procedūros, darbo pasidalijimas, valdžios hierarchija, formalūs komunikacijos kanalai, profesinis mokymas ir indoktrinacija. Šios struktūros sugeria neužtikrintumą, todėl susidaro „ribotas racionalumas“ (March, Simon 1958). Rezultatas – sprendimų priėmimas remiantis „ankstesne patirtimi, stereotipais, išankstiniais nusistatymais ir labai konkretizuotais požiūriais į dabartinius dirgiklius“ (Clegg, Dunkerley 1980). Sprendimus priimančys asmenys siekia racionalumo, kurdami „formuotus atsakymus“, kurie padeda išvengti arba bent jau sumažinti neužtikrintumą siekiant norimo rezultato. Šių teoretikų teigimu, problemų sprendimas grindžiamas ribota „patenkinimo“ paieška, o ne optimizuojančiais sprendimais (Albonetti 1991).

Racionalaus pasirinkimo teorijos privalumai yra tokie, kad gana gerai tinka aiškinti teisėsaugos pareigūnų sprendimų priėmimą, nes sprendami bylas, pavyzdžiui, teisėjai, koduoja gana didelį detalių skaičių, neturi laiko apribojimų, susiduria su aukšto sudėtingumo problemomis, taip pat konkrečius pasirinkimus gali pagrįsti tiksliais elgesio naudos rodikliais (Akers 1985). Tai reiškia, kad teorija gali būti pritaikyta praktiškai. Žinoma, yra ir tam tikrų ribotumų, kaip, pavyzdžiui, teorija mažiau tinka aiškinti sprendimus, kurie yra susiję su impulsyviomis elgesio apraiškomis, nėra atsižvelgiama į emocijų poveikį sprendimų priėmimui ir neatsižvelgiama į faktą, kad asmens kognityviniai ištekliai yra riboti (Akers 1985). Šiuolaikinė teismų praktika grindžiama racionalaus nusikaltimo pasirinkimo modeliu, pagal kurį nuteistieji laikomi racionaliais veikėjais, kurių elgesį gali formuoti paskatos ir atgrasymo priemonės. Ši filosofija yra akivaizdi kognityvinių elgesio programų, kurios iš esmės pakeitė individualių bylų nagrinėjimo metodą (Robinson 2002). Kognityvinis elgesio modelis buvo plačiai kritikuojamas, daugiausia dėl nesugebėjimo spręsti platesnio pobūdžio socialinių problemų, kurios riboja teisės pažeidėjų galimybę susilaikyti nuo nusikaltimų darymo (Kemshall 2008). Todėl tyrimai rodo, kad nusižengę asmenys retai gerai reaguoja į gydymą, pagrįstą tik racionalių pasirinkimu arba kognityviniais pokyčių modeliais (Merrington, Stanley 2004; Hollin et al. 2008). Apskritai racionalaus pasirinkimo teorija teigia, kad nusikaltimų skaičiaus mažinimo ir kontrolės būdas yra padaryti jį sunkesnę, daug laiko reikalaujantį, įtemptą ir mažiau finansiškai bei emociškai naudingą teisės pažeidėjams. Tai galėtų būti pasiekama naudojant įvairius situacinius nusikaltimų prevencijos metodus, kurie sumažina nusikaltimo galimybes kartu su atsakomomis priemonėmis (kalinimas, probacijos nebuvimas, ilgos laisvės atėmimo bausmės), kurios padidina galimas nusikaltimo „išlaidas“.

Teisėjai, naudodamiesi diskrecija, sprendžia, ar pažeidėjas turėtų būti siunčiamas į laisvės atėmimo įstaigą, ar taikomos švelnesnės priemonės, remdamosi tiek racionaliais apskaičiavimais, tiek kognityviniais elgesio modeliais. Tačiau, kaip rodo tyrimai, šių teorinių modelių ribotumas tampa akivaizdus, kai į sprendimų priėmimo procesą įsitraukia subjektyvūs veiksniai, tokie kaip teisėjų požiūris į nuteistųjų elgesio pasikeitimo galimybes ar jų asmeninės vertybės. Sprendžiant dėl probacijos sąlygų pažeidimų, teisėjai turi įvertinti tiek pažeidėjo elgesio racionalumą, tiek kontekstinius veiksnius, kurie gali daryti įtaką nusikaltimo „išlaidų“ didinimui. Todėl, nors racionalaus pasirinkimo teorija suteikia struktūruotą pagrindą šiems sprendimams, teisėjų diskrecija išlieka būtina siekiant subalansuoti griežtumą su individualizuotu požiūriu, atsižvelgiant į kiekvieno atvejo unikalumą.

1.3 „Neužtikrintumo vengimo“ teorija

Racionalūs sprendimo pasirinkimo modeliai yra svarbus atskaitos taškas norint suprasti, kaip yra

taikoma ir naudojama diskrecija. Kad būtų visiškai racionalus, sprendimas turi būti priimtas žinant visas galimas alternatyvas, nors iš tikrųjų sprendimus priimantys asmenys retai arba apskritai turi išsamią informaciją (Simon 1957). Tačiau sprendimus priimantys asmenys (tarp jų ir baudžiamosios justicijos sistemos atstovai) retai turi visą informaciją, todėl pasirinkimas negali būti visiškai racionalus, kadangi būna paremtas ribotu informacijos kiekiu (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018). Informacijos trūkumas ir gali sukelti neužtikrintumo situaciją, todėl, norėdami to išvengti, teisinius sprendimus priimantys asmenys, remiasi šabloniškais atsakymais, kurie būna pagrįsti praeities patirtimi, stereotipais ir išankstiniais nusistatymais, dėl kurių priimti sprendimai gali būti pagrįsti neteisinais veiksmais, tokiais kaip rasė, lytis ir panašiai (Albonetti 1987). Pagrindinė prielaida yra ta, kad išsami informacija pašalina neužtikrintumą priimant sprendimus ir sprendimų rezultatus. Situacijose, kuomet asmuo turi neišsamų informacijos kiekį, jis dažniausiai bando sumažinti neapibrėžtumą remdamasis racionalumu, kuris yra įpročio ir socialinės struktūros rezultatas.

Thompson (1967) nurodo du aspektus, kuriais sprendimus priimantys asmenys stengiasi, kad būtų sumažintas neužtikrintumas. Jis teigia, kad neužtikrintumas, susijęs su (1) įsitikinimais apie priežasties ir pasekmės ryšius ir (2) nuostatomis tarp galimų rezultatų, yra labai svarbūs siekiant suprasti, kaip naudojamosi diskrecija. Iš šių dviejų aspektų neužtikrintumas, susijęs su priežasties ir pasekmės ryšiais, yra ypač svarbus teisminei diskrecijai priimant nuosprendį. Šis neužtikrintumo aspektas susijęs su nusikaltusių asmenų charakteristikomis, savybėmis, bylų nagrinėjimo rezultatais ir bausme su tikslu sumažinti pakartotinio nusikaltimo tikimybę (Albonetti 1991). Integruodamas neužtikrintumo vengimo, sprendimų priėmimo racionalumo ir atribucijos teorijos idėjas, Albonetti (1991) pateikia panašų argumentą dėl teismų ir pareigūnų diskrecijos. Argumentas yra tas, kad sprendimus priimantys asmenys išlaiko „racionalumą“ kurdami modeliuotus atsakymus, kurie, jų požiūriu, sumažina neužtikrintumą bandant pasiekti konkrečių rezultatų. Taigi, teisėjų ir pareigūnų iššūkis yra toks: neužtikrintumo vengimas dėl sprendimo skirti bausmę kyla dėl nesugebėjimo tiksliai numatyti būsimo nusikalstamo elgesio. Remdamiesi kaltinamojo charakteristikomis, nusikaltimo aplinkybėmis ir bylos nagrinėjimo rezultatais, teisėjai vertina kaltinamojo polinkį į būsimą nusikalstamą veiką (Albonetti 1991). Žvelgiant iš neužtikrintumo vengimo perspektyvos, informacija apie bylą, kuri yra svarbi siekiant sumažinti recidyvą, turės įtakos, pirmiausiai, teismo, o vėliau ir probacijos pareigūnų diskrecijai (Albonetti 1991).

1.4 Esminių veiksmų teorija

Esminių veiksmų teoriją („focal concerns“) pirmasis pateikė Walteris B. Milleris ir bandė paaiškinti paauglių gatvių kampelių grupių elgesį žemesnės klasės bendruomenėse kaip pagrįstą šešiais

pagrindiniais veiksniais: bėdomis, kietumu, protingumu, jauduliu, likimu ir savarankiškumu (Bush 2014). Huebner ir Bynum (2006) atliktas tyrimas buvo pirmasis empirinis lygtinio paleidimo komisijos sprendimų priėmimo tyrimas, remiantis Steffensmeier (1998) esminių veiksnių teorija. Esminių veiksnių teorija teigia, kad teisėjai dažnai priima sprendimus turėdami informacijos ir laiko apribojimus, todėl pagrindiniai klausimai vertinami remiantis stereotipais ar ankstesne patirtimi, kuri gali būti susijusi su nuteistojo rase, etnine kilme ir lytimi. Ši teorija suteikia pagrindą nagrinėti tris pagrindinius veiksnius, kurie, kaip manoma, turi įtakos teisėjų sprendimams dėl bausmės skyrimo:

- 1) **Teisės pažeidėjo kaltumas** (grindžiamas retributyvistinės filosofijos principu ir atsispindi bausmių tyrimuose).
- 2) **Visuomenės apsauga**. Ji dažniausiai atsispindi teismo sprendimuose, kuriuose yra pabrėžiama galima smurto rizika, nusikaltimo pobūdis, sunkumo laipsnis, kriminalinė istorija, pakartotinio nusikaltimo tikimybė ir nusikaltusio asmens savybės.
- 3) **Praktiniai sprendimo suvaržymai bei pasekmės**. Tai gali apimti organizacinius suvaržymus, kurie formuoja darbinius santykius ir palaiko sklandų teisėsaugos pareigūnų darbą (Dixon 1995; Ulmer 1997). Taip pat gali apimti apribojimus, susijusius su tam tikrų bausmių tinkamumu arba praktinėmis pasekmėmis konkreitiems kaltinamiesiems (Bond et al. 2011; Steffensmeier et al. 1998).

Huebner ir Bynum 2006 metais atliktas tyrimas buvo pirmasis empirinis lygtinio paleidimo komisijos sprendimų priėmimo tyrimas, remiantis Steffensmeier (1998) pagrindinių veiksnių teorija. Ši teorija suteikia pagrindą nagrinėti tris pagrindinius veiksnius, kurie, kaip manoma, turi įtakos teisėjų sprendimams dėl bausmės skyrimo: teisės pažeidėjo kaltumą (grindžiamas retributyvistinės filosofijos principu ir atsispindi bausmių tyrimuose), visuomenės apsaugą ir praktinius sprendimo suvaržymus bei pasekmes. Huebner ir Bynum (2006) teigė, kad yra panašumų tarp veiksnių, kuriuos įvertina teisėjai ir probacijos pareigūnai, priimdami sprendimus, o mokslininkai pastebėjo, kad probacijos pareigūnai tokius veiksnius subalansuoja (Carroll 1978; Glaser 1985; Huebner ir Bynum 2006).

Apžvelgdamas empirinius tyrimus šia tema, Caplanas (2007) nustatė, kad svarbiausi veiksniai, turintys įtakos būtent probacijos pareigūnų sprendimams, buvo institucinis elgesys, įkalinimo trukmė, nusikaltimo sunkumas, kriminalinė istorija, psichikos ligos ir nuteistojo įdėtos pastangos. O Steffensmeieris et al. (2016) išsiaiškino, jog svarbiausi veiksniai, turintys įtakos teisėjų sprendimams, apima rasės, etninės kilmės, lyties ir amžiaus sąveiką bei įtaką kriminalinės bausmės skyrimui. Tarptautinės lygtinio paleidimo institucijų asociacijos narių apklausa taip pat atskleidė, kad nusikaltimo

sunkumas ir kriminalinė istorija bei nusikaltimo tipas turėjo didžiausią įtaką priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo (Kinnevy, Caplan 2008). Nuteistojo institucinio elgesio svarba priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo sukėlė tyrėjų diskusijas. Nors Carroll et al. pranešė, kad kalinio elgesys kalėjime buvo „vienintelis svarbiausias kintamasis <...> numatantis sprendimą paleisti“, vėliau atliktas tyrimas parodė, kad institucinis elgesys (matuojamas pagal bendrą kalinio gautų drausminių nuobaudų skaičių) neturėjo labai didelės įtakos pareigūnų ir teisėjų sprendimams (Morgan, Smith 2005). Mooney ir Daffern (2014) teigia, kad svarbiausi veiksniai priimant sprendimus, susijusius su probacija, yra tie, kurie taip pat yra susiję ir su kintamaisiais po nuosprendžio, kurie įvertina nusikaltusio asmens riziką ateityje, o ne statiški rizikos veiksniai, tokie kaip nuteistojo ankstesnių pažeidimų istorija. Nepaisant to, kad veiksniai, darantys įtaką teisėsaugos pareigūnams, akivaizdžiai keičiasi, dauguma dabartinių klausimų buvo sutelkti į tai, kaip organizaciniai apribojimai, ypač valstybės bausmių struktūra, daro įtaką pareigūnų naudojamai schemai (Carroll, Burke 1990; Metchik, 1988; Turpin-Petrosino, 1999).

1.5 Socialinės stratifikacijos teorija – selektyvusis teisingumas

Socialinės stratifikacijos teorija padeda suprasti, kaip visuomenėje pasiskirsto galia ir galimybės, o kriminologijoje ši teorija leidžia atskleisti skirtingą teisingumo taikymą skirtingoms socialinėms grupėms. Šioje dalyje, remiantis pirmiausia lietuvių sociologo Arvydo Matulionio pateikiamu stratifikacijos apibrėžimu, aptariamos stratifikacijos formos ir jų sąsajos su baudžiamojo teisingumo sistema, nors Matulionis nėra socialinės stratifikacijos teorijų pradininkas, tačiau jis aiškiai ir suprantamai lokalizuoja šią sąvoką Lietuvos kontekste, todėl tikslinga nuo jo ir pradėti analizę. Pasak sociologo Arvydo Matulionio, socialinė stratifikacija – visuomenės socialinės hierarchijos susiklostymas pagal įvairių socialinių grupių tam tikrus požymius (valdžios, nuosavybės, socialinio įvertinimo, psichologinio pasitenkinimo laipsnį ir kita). Yra žinoma, kad toks visuomenės susisluoksniavimas pagal socialinį statusą grindžiamas esama socialine atskirtimi ir visuomenės poliarizacija. Matulionis išskiria tris veiksnius, kurie yra susiję su socialine stratifikacija, tai – socialinis statusas, socialinė klasė ir socialinis sluoksnis. Pasitaiko socialinė stratifikacija pagal lytį, profesiją, etninę, religinę priklausomybę ir kitus požymius. Socialinė stratifikacija gali būti naudinga grindžiant socialinę politiką ir didinant jos veiksmingumą, skatinant individų socialinį aktyvumą, socialinio mobilumo galimybes. Herbertas Jacobas (1972) išsamiai nagrinėjo teisingumą ir politinę areną, atkreipė dėmesį į tai, kad teisininkų, advokatų paslaugos yra skirtos tiems, kurie gali sau finansiškai leisti tokias paslaugas, o tiems, kurie negali – dažnai nesuteikiama kokybiškų konsultacijų. Nepakankamiems atvejams skiriama mažai dėmesio, o daugeliui kaltinamųjų patariama prisipažinti kaltais sumažinus

bausmę, neatsižvelgiant į tai, ar jie kalti, ar ne. Taip pat teigė, kad baudžiamosios justicijos tyrimai rodo, kad tie, kurie negauna teisinės konsultacijos, dažnai sulaukia griežtesnių nuobaudų nei tie, kurie gali sau leisti tokias paslaugas. Jis padarė išvadą, kad teisingumo kokybė priklauso nuo žmogaus turto: už pinigus galima nusipirkti atlaidumą, o skurdas sukelia griežtas elgesio pasekmes (French, Laurence 1975). Taigi, pasak Herberto Jacobo, policija, priimdama diskrecinius sprendimus dėl pažeidėjų persekiojimo, atstovauja vidurinės (stipresniosios) klasės, kuriai atsiskaito, interesus. Panašu, kad šiai minčiai pritaria ir Aleksandras Dobryninas (2001), savo straipsnyje apie atskiriamąjį teisingumą teigęs, jog kriminologai seniai pastebėjo, kad teismų institucijos „klientais“ dažniausiai tampa įvairių marginalinių grupių nariai, neturintys „socialinio užnugario“.

Tyrimuose, kuriuos atliko Haganas (1984) ir Albonetti (1997), nustatyta, jog labiau yra tikėtina, kad asmenys iš žemesnės socialinės ir ekonominės klasės bus probacijos pareigūnų priežiūroje ir didesnis šansas, jog probacija jiems bus panaikinta teismo sprendimu, lyginant su aukštesnių socialinių ir ekonominių sluoksnių žmonėmis. Aptariant teisėjų priimamus sprendimus, remiantis šia teorija, labiau tikėtina, jog asmenims iš žemesnių socialinių sluoksnių bus skirtos griežtesnės bausmės arba probacija bus panaikinta anksčiau už tuos pačius nusikaltimus padariusius asmenis iš aukštesnių socialinių sluoksnių (Davis et al. 2016). Tai atspindi socialinę stratifikaciją ir nevienodą teisingumo taikymą, kuris gali turėti įtakos pasitikėjimui teisine sistema ir visuomenės teisingumo pojūčiui. Yra atlikta tyrimų, kuriuose buvo nagrinėjamas socialinės nelygybės ir nusikalstamo elgesio ryšys ir nustatyta, kad žemesnėje klasėje esančios socialinės grupės dažniau dalyvauja nusikalstamoje veikloje ir patiria neigiamų pasekmių baudžiamojo teisingumo sistemoje (Western 2010).

1.6 Konfliktų teorija

Konfliktų teorija, pasak Roberto Morino (2014), yra kriminologinių teorijų rinkinys, teigiantis, kad visuomenės nariai, kurie turi socialinę ir ekonominę galią, valdančioji klasė, apibrėžia asocialų elgesį. Asocialus elgesys atsiranda dėl klasių konfliktų ir socialinės bei ekonominės nelygybės. Valdančioji klasė naudoja baudžiamąją teisę ir baudžiamojo teisingumo sistemą, kad apsaugotų savo interesus ir kontroliuotų žemesnę klasę. Konfliktų teorija susideda iš konfliktų teorinės perspektyvos, kritinės teorinės perspektyvos ir feministinės teorinės perspektyvos. Kaip teigia Juozas Lakis (2008), tai tarpdisciplininis mokslas apie konfliktą kaip reiškinių, jo atsiradimą, raišką ir įtaką aplinkai, integruojantis politinius, socialinius, psichologinius ir kitų mokslų tyrinėjimus. Pagrindinis šios teorijos objektas ir tyrimų šerdis yra socialinis konfliktas, kuris nagrinėja susidūrimus ir prieštaravimus, kuriuos patiria žmonės savo veikloje ir tarpusavio sąveikose, taip pat apima įvairias konfliktų klases nuo tarpasmeninių

iki tarptautinių. Tikslinė žmonių veikla gali turėti įtakos konflikto eigai, gali mažinti neigiamus jo padarinius, o jo energiją panaudoti naujovėms ir permainingoms.

Prie šios teorijos galima būtų pridėti ir amerikiečių filosofą ir kriminologą Richard Quinney, kuris konfliktų teorija bandė paaiškinti, kodėl kai kurios veikos yra apibrėžiamos ir patraukiamos baudžiamajon atsakomybėn, o kitos – ne (Bernard 2022). Quinney teigė, kad valdančioji klasė, turinti politinę galią nustatyti nusikalstamo elgesio apibrėžimus, naudoja valdžią ir baudžiamaisiais įstatymais tam, kad išlaikytų ir užtikrintų esamą ekonominę ir socialinę tvarką (Morin 2014). Pagrindinis Quinney mąstymas buvo susijęs su konfliktinės galios visuomenės modeliu, darant prielaidą, kad teisę kuria politinis interesas. Jis suprato, kad teisė susideda iš specializuotų taisyklių, kurios kuriamos ir aiškinamos politiškai organizuotoje visuomenėje, paremtoje interesų struktūra ir nevienodu valdžios pasiskirstymu. Konfliktų teorija teigia, kad teisę ir jos vykdymo mechanizmus naudoja dominuojančios visuomenės grupės, siekdamos sumažinti savo interesams keliamas grėsmes tų, kuriuos jos įvardija kaip pavojingus, ypač mažumos ir vargšai. Ankstesni tyrimai rodo, kad kai sistemoje yra įtrauktų konfliktų, padidėja teisėjo sprendimo galia, priešingai nei numatyta (Frank 1988). Teisėjų tikslams gali turėti įtakos jų suvokimas apie nusikaltusį asmenį ir bendruomenę, kurioje jis gyvena, nes tiek teisėjai, tiek probacijos pareigūnai tikslus ir interesus gali formuoti remiantis savo suvokimu, nusistatymu ir ankstesne patirtimi. Autoriai teigia, jog tokie suvokimai gali sukelti konfliktus ir įtampą baudžiamajame sistemoje, o tai gali formuoti probacijos vykdymo būdą ir turėti didelių pasekmių tiek pažeidėjui, tiek visuomenei (Hagan, Peterson 1995; 2002).

II. TEISĖJŲ IR PROBACIJOS PAREIGŪNŲ DISKRECIJOS TAIKYMO YPATUMAI LIETUVOJE

2.1 Teisėjų diskrecijos sąvoka

Iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo buvome prate manyti, kad teismai, priimdami sprendimus, vadovaujasi įstatymu ir vidiniu įsitikinimu (Lastauskienė 2012). Paaiškėjo, kad teisės teorijoje skiriama dar viena kategorija – teisėjo diskrecija, kad teisėjas yra laisvas priimti įvairiausius sprendimus, suprantama, neišeidamas iš tam tikrų apibrėžtų ribų (Lastauskienė 2012). Teisininkai (ypač teismai) buvo skatinami pereiti nuo mechaninio (a priori netinkamo) teisės taikymo prie kūrybiško (a priori geriausio ir siektino). Skirtingos teisinės teorijos aiškina skirtingus požiūrius į teisės prigimtį ir teisėjų diskrecijos vaidmenį. Ronaldas Dworkinas pabrėžia teisingumo ir proporcingumo svarbą teisėje, skatinant teisėjus priimti sprendimus, kurie atitiktų sąžinės jausmus ir teisingumo principus. Kita vertus,

pozityvistai, kaip H.L.A. Hartas, pabrėžia teisės sistemos taisyklių ir normų svarbą, nurodant, kad teisėjai turėtų veikti tik pagal įstatymus ir teisės normas. Lietuvos teismai šiandien veikia nepalyginti laisviau negu anksčiau – per dvidešimties metų laikotarpį iš esmės pasikeitė teismų sprendimų forma, turinys, argumentavimas, o ypač – teismų (teisėjų) suvokimas, kiek jie yra laisvi, priimdami sprendimus (Lastauskienė 2012). Būtent teismo diskrecija gali būti suprantama kaip teisinė situacija, kai teisėjas gali pasirinkti iš keleto galimybių. Tai tarsi teisinė kryžkelė, kur teisėjas privalo nuspręsti, kai nėra jokios aiškos ir tikslios direktyvos, kurį kelią pasirinkti (Barak 2005). Tačiau, kai yra keli pasirinkimo variantai, reikia suprasti, kad jie visi yra teisėti ir galimi. Tokiu atveju būtų galima teigti, kad teisėjas, rinkdamasis vieną sprendimą iš kelių galimų, yra aktyvus, nes ieško teisingiausio sprendimo varianto. Tačiau, jei yra galimas tik vienas galutinis pasirinkimo variantas, tokiu atveju diskrecija negalima, nes yra tik vienas aiškus sprendimas prieš akis. Šiuo atveju galima teigti, kad teisėjas yra pasyvus, kadangi nėra alternatyvių pasirinkimo variantų, čia teisė yra taikoma „mechaniškai“. Teigti, kad kažkas turi diskreciją, iš anksto suponuoja, kad negali būti vienareikšmiškai teisingo atsakymo esamai problemai. Diskreciniai sprendimai yra tie, kuriuose teisėjas turi autonomijos sritį, nevaržomą griežtų teisės normų, kurioje teisėjas galėtų priimti motyvuotą sprendimą, atsižvelgiant į atitinkamas bylos aplinkybes (Babb 2012).

2.2 Lietuvos probacijos sistemos bruožai

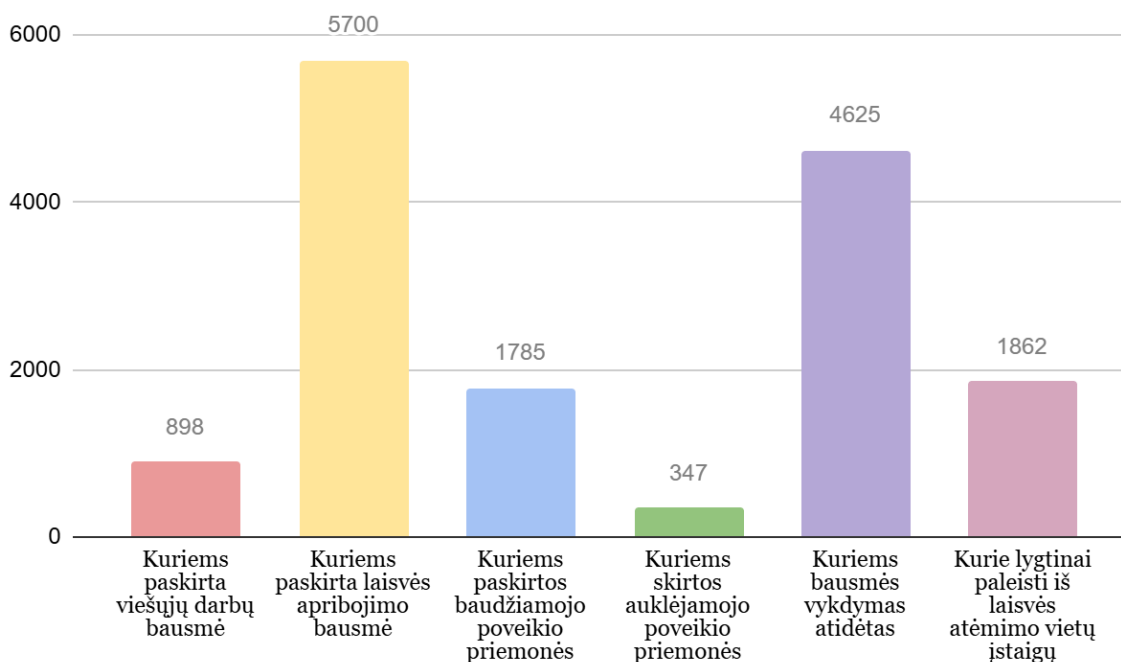
Aptariant probacijos sampratą pirmiausiai reikėtų išsiaiškinti šio žodžio reikšmę – lotynų kalba žodis probatio reiškia „išbandymą“, „mėginimą“, „patikrinimą“, „ištirimą“, „priežiūrą“, „įrodymą“, „pitarimą“ ir „pagyrimą“ (Kuzavinis 2007). Remiantis žodžio reikšme, probaciją galima įvardinti kaip išbandymą, bandomąjį laiką. Pats probacijos procesas remiasi bendradarbiavimo principu, kadangi probacijos pareigūnai dirba kartu su teismų, policijos, socialinių tarnybų atstovais, siekdami užtikrinti, kad prižiūrimi asmenys laikytųsi nustatytų sąlygų ir sėkmingai integruotųsi į visuomenę.

2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Probacijos įstatymą, kuriame buvo išdėstyta sąvoka nustatant, kad probacija – tai sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra. Probacijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, jog probacijos tikslas – užtikrinti veiksmingą probuojamųjų resocializaciją ir mažinti jų nusikalstamų veikų recidyvą. Remiantis šiuo tikslu, galima daryti išvadą, kad iš probacijos tikimasi teigiamo poveikio nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, siekiant, jog šis laikytųsi įstatymų ir jo nusikalstamas elgesys nesikartotų. Taip pat probacijos įstatyme įtvirtinti principai, vykdymo tvarka ir sąlygos rodo, kad veiksminga

probuojamųjų resocializacija grindžiama nusikalstamo elgesio rizikos vertinimu, priežiūros planavimu, socialinės pagalbos teikimu bei elgesio kontrolės priemonėmis. Šios priemonės turi būti taikomos ne tik individualiai, atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo situaciją, bet ir vertinant jų bendrą veiksmingumą, bendradarbiaujant su kitomis institucijomis ar partneriais.

Pagal Europos Tarybos SPACE II 2023 m. ataskaitą, Europos medianinis probacijos priežiūroje esančių asmenų skaičius yra 164/100 tūkst. gyventojų, taigi Lietuva patenka tarp griežčiausias probacijos sistemas taikančių šalių (Council of Europe, 2024). Lietuvoje probacija yra tapusi viena dažniausių bausmių vykdymo formų, 2025 m. sausio 10 d. duomenimis, probacijos tarnybos priežiūroje buvo 15 217 asmenys, kas sudaro apie 533 asmenis 100 000 gyventojų. Šis skaičius apima įvairias kategorijas (žr. 1 pav.):

1 pav. Probacijos priežiūroje esančių asmenų pasiskirstymas pagal paskirtas bausmes

Didesnę probacijos priežiūroje esančių asmenų dalį sudaro vyrai (apie 88 % visų prižiūrimų asmenų, moterų – ~12 %), panašiai kaip ir daugumoje Europos valstybių. Lyginant su kitomis Europos šalimis, Lietuvos probacijos sistema pasižymi gan intensyvia priežiūra ir kontrolės priemonėmis. Tyrimai rodo, kad daugelyje Rytų Europos šalių (tame tarpe Lietuvoje, Lenkijoje, Azerbaidžane, Gruzijoje) baudžiamoji politika yra griežtesnė – tai atsispindi ir probacijos praktikoje, pavyzdžiui, itin plačiu elektroninio stebėjimo (EM) naudojimu prižiūrint nuteistuosius. Toks griežtas požiūris užtikrina drausmę, tačiau kartu kelia klausimų dėl resocializacijos įgyvendinimo (Doherty 2020).

Pažymėtina, jog 2024 m. įsigaliojo Probacijos įstatymo pataisos, suteikiančios daugiau diskrecijos probacijos pareigūnams sprendžiant dėl probacijos nutraukimo. Siekiant atskleisti reguliavimo pokyčius toliau bus aptarti prieš tai galiojusio reguliavimo ir naujos įstatymo redakcijos reglamentavimo ir taikymo ypatumai.

Ankstesnė Probacijos įstatymo 30 straipsnio redakcija nustatė nuoseklią probacijos sąlygų nevykdymo pasekmių sistemą, joje buvo išskirti keli atvejai, priklausomai nuo pažeidimo pobūdžio ir aplinkybių, numatant skirtingas teismo reakcijas. Pavyzdžiui, jeigu probuojamasis įvykdo probacijos sąlygas, tačiau padaro administracinius nusižengimus arba nesilaiko bendrųjų probacijos taisyklių, tada jam galėjo būti taikomi papildomi įpareigojimai, kuriuos probacijos pareigūno prašymu gali skirti tik teismas. Jeigu probuojamasis po papildomų įpareigojimų paskyrimo pakartotinai padaro administracinį nusižengimą arba pakartotinai nesilaiko bendrųjų probacijos taisyklių, probacijos pareigūnas turi pateikti teismui prašymą dėl probacijos panaikinimo ir vykdyti likusią bausmės dalį (Nikartas, Vaičiūnienė, Rinkevičiūtė, 2021). Taigi, įpareigojimų nevykdymas ir nesilaikymas probuojamam galėjo sukelti tam tikras teises pasekmes.

Per 2018-2023 metus, pagal Probacijos įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 2 punktą, buvo pateikta vidutiniškai 432 teikimai teismams, iš kurių 326 buvo patenkinti. Yra stebimas teismo patenkintų teikimų mažėjimas, tačiau pačių teikimų skaičius išliko panašus. Šio straipsnio 3 dalyje numatytas vienos dienos terminas pateikti teikimą teismui dėl probuojamojo padaryto pažeidimo nebuvo racionalus probacijos tikslų ir principų kontekste, nes jis probacijos pareigūnui neleisdavo išsamiai išsiaiškinti probuojamojo padaryto pažeidimo aplinkybių, kokybiškai individualizuoti sprendimą ir tokiu būdu siekti veiksmingesnio probuojamojo resocializacijos proceso (Nikartas, Rinkevičiūtė 2018). Probacijos tarnybos teikimu teismas galėjo papildomai paskirti Baudžiamojo kodekso IX skyriuje numatytų baudžiamojo poveikio priemonių ir (ar) šio kodekso 75 straipsnio 5 ar 6 dalyje numatytų pareigų arba šio kodekso 82 straipsnyje numatytų auklėjamojo poveikio priemonių, ir (ar) šio kodekso 87 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse numatytų įpareigojimų ar draudimų arba priimti sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę, arba panaikinti lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos ir vykdyti likusią bausmės dalį, kai pagrįstai manoma, kad probacijos tikslo nebus įmanoma pasiekti skirtingomis baudžiamojo poveikio priemonėmis ir (ar) pareigomis arba auklėjamojo poveikio priemonėmis (Probacijos įstatymo 30 str. 2d 2p).

Ankstesnis reglamentavimas buvo gana detalus, teisėjų sprendimai daugiausiai priklausė nuo formalių kriterijų, o diskrecija pasireiškė sprendžiant, ar skirti papildomas priemones, ar pratęsti terminą, ar asmens pateikiamos priežastys yra pateisinamos. Visgi galutiniame etape, esant rimtam

nevykdymui be pateisinamos priežasties, įstatymas iš esmės nurodydavo teismui panaikinti probaciją, dėl to teisėjo laisvė nukrypti nuo įstatyme nustatytos sankcijos buvo minimali. Pažymėtina, kad probacijos pareigūnų diskrecija taip pat buvo apribota, kadangi pakakdavo tik vieno probacijos sąlygų atvejo nevykdymo, kad būtų galima teikti teikimą teismui dėl probacijos sąlygų nevykdymo, o trečioji straipsnio dalis nustatė pareigą pateikti teikimą teismui iškart nedelsiant per vieną darbo dieną po pažeidimo.

2024 m. pakeitimuose Probacijos įstatymo 30 straipsnio struktūra buvo supaprastinta ir perorientuota į rizikos vertinimu grįstą modelį. Naujoje redakcijoje atsisakyta detalių pažeidimų kategorijų su griežtai nustatytais pasekmėmis, vietoje to įtvirtinti bendri kriterijai, suteikiantys daugiau lankstumo. Pagal šiuo metu galiojančią 30 straipsnio redakciją teismas gali priimti sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ar lygtinį paleidimą probacijos tarnybos teikimu, jeigu probacijos metu nustatoma, kad padidėjo nuteistojo nusikalstamo elgesio arba kitiems asmenims daromos žalos rizika ir yra pakankamas pagrindas manyti, jog probacijos tikslas nebus pasiektas. Skirtingai nuo ankstesnės redakcijos, visų pirma, akcentuojamas rizikos padidėjimas – probacijos pareigūnai turi įvertinti probuojamojo pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką ar grėsmę aplinkiniams. Antra, dabartiniame reguliavime reikalaujama nustatyti, kad dėl to yra pagrindo manyti, jog probacijos tikslas, kuris paprastai siejamas su sėkminga nuteistojo resocializacija ir recidyvizmo išvengimu, nebus pasiektas, o tik nustatčius šias sąlygas, probacijos tarnyba gali teikti teismui siūlymą panaikinti probaciją, o teismui suteikiama teisė tokį sprendimą priimti arba atmesti. Pastebima, jog įstatyme vartojama formuluotė „teismas gali priimti sprendimą“ aiškiai apibrėžia teismo diskreciją, kadangi, net ir esant rizikos padidėjimui, teismas nėra įpareigotas nutraukti probaciją, o priima individualizuotą sprendimą. Dabar teisėjas gali atsižvelgti į visas aplinkybes – rizikos lygį, pažeidimų pobūdį, probuojamojo pastangas taisyti, probacijos tikslų pasiekimo galimybes – ir spręsti, ar yra tikslinga nutraukti probaciją, ar vis dėlto reiktų ją tęsti, galbūt pasitelkus kitas priemones.

Nauja 30 straipsnio 4 dalis nustato, kad probacijos tarnybos teikimų teismui rengimo tvarką nustato probacijos tarnybos direktorius. Vien dėl šios nuostatos turėtų užtikrinti vienodą praktiką, tikėtina, jog probacijos tarnybos direktoriaus nustatyta tvarka pabrėžia, kaip konkrečiai pareigūnai turi atlikti rizikos vertinimą, kokiais atvejais teikti teikimą dėl probacijos panaikinimo, kokia forma pagrįsti šį teikimą. Aiškios gairės galėtų padėti užtikrinti, kad sprendimai dėl teikimo teismui būtų pagrįsti objektyviais rodikliais, būtent rizikos vertinimu, o ne vien privalomu pareigūno teikimo surašymo, kaip kad anksčiau. Pakeitimų esminis kriterijus yra nuteistojo keliamo pavojaus ir elgesio rizikos bei probacijos tikslų perspektyvumo įvertinimas, o tai suteikia daugiau lankstumo bei didesnio atvejų individualizavimo.

Teismų pirmininkai teigiamai įvertino pokytį: 2024 m. ženkliai pagerėjo teikimų, kuriais keičiamos, arba griežtinamos probacijos sąlygos, tenkinimo teismuose rodiklis (nuo 25 proc. iki 50 proc.) – tai rodo aukštą probacijos pareigūnų darbo kokybę įgyvendinant Probacijos įstatymą, vertinant prižiūrimųjų pažeidimus ir priimant atitinkamus sprendimus (Probacijos Tarnybos Veiklos ataskaita 2024).

Palyginus ankstesnį ir naują reguliavimą, taip pat galima pastebėti, kad padidėjo teisėjų diskrecijos taikymo galimybės, kadangi dabar teisėjas kiekvienu atveju individualiai sprendžia, ar probacijos tikslai vis dar gali būti pasiekti. Diskrecija pasireiškia tiek sprendžiant, ar apskritai panaikinti probaciją, tiek nustatant, koku metu tai yra tikslingiausia daryti. Šiuo atveju teisėjas turi galimybę atidžiau įvertinti pažeidimo aplinkybes – ar tai vienkartinis nusizengimas, ar sisteminis elgesys, ar nuteistasis rodo pastangas keistis, ar kelia realią grėsmę visuomenei. Tokie aspektai leidžia priimti labiau individualizuotą ir proporcingą sprendimą. Su platesne diskrecija, teisėjai kartu turi ir labiau motyvuoti teismo sprendimus, pagrįsti, kodėl probacijos tikslas nebėra pasiekiamas, ankstesnėje tvarkoje teismo nutartyse dėl probacijos panaikinimo ar tęsimo paprastai buvo remiamasi konkrečių įstatyme numatytų sąlygų buvimu ar nebuvimu, pavyzdžiui, konstatuojama, kad nuteistasis be pateisinamos priežasties nevykdė įpareigojimų, todėl, vadovaujantis Probacijos įstatymo 30 str. 2 d. 3 p., probacija naikintina. O po pakeitimų teismas turi detaliau aptarti nuteistojo elgesio pokyčius probacijos laikotarpiu, atliktų pažeidimų reikšmę, įvertinti pateiktą rizikos padidėjimo informaciją, teismo sprendime, kuriuo probacija nutraukiama, tikėtina, bus argumentuojama, kuo pasireiškė nusikalstamo elgesio rizikos padidėjimas, ar tai, pavyzdžiui, nauji pažeidimai, vengimas bendradarbiauti su priežiūros pareigūnais, galbūt specialistų pateiktos išvados, ir kodėl, teismo vertinimu, resocializacijos tikslų toliau nebeįmanoma pasiekti. Taip pat ir sprendimuose nepanaikinti probacijos, nors ir buvo pažeidimų, teismas turi išdėstyti motyvus, kodėl mano, jog probacijos tikslus vis dar galima pasiekti, ar pažeidimai nedideli, ar nuteistasis toliau dalyvauja programose, turi palaikymą bendruomenėje, teigiama socialinė aplinka. Šis pokytis iš esmės gerina sprendimų kokybę ir jų legitimumą, o visuomenė ir proceso dalyviai matys, kad teismas įvertino konkrečias aplinkybes, o ne tiesiog mechaniškai pritaikė taisykles.

Taigi, Probacijos įstatymo 30 straipsnio pakeitimai reikšmingai išplėtė teisėjų diskrecijos ribas ir pakeitė sprendimų argumentavimo praktiką. Vietoje anksčiau galiojusios griežtesnės reglamentuotos tvarkos, dabar veikia labiau į vertybes ir vertinimo principus orientuota sistema, teismams suteiktas dar svarbesnis vaidmuo balansuojant tarp nuteistojo galimybių keistis ir visuomenės saugumo užtikrinimo.

Pagal atnaujintą reguliavimą, prieš nutraukiant probaciją labiau akcentuojamas rizikos vertinimas – probacijos pareigūnai privalo įvertinti pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką ar grėsmę aplinkiniams, probuojamojo pastangas taisyti. Tik atlikus tokią individualizuotą analizę teikiamas siūlymas teismui

nutraukti probaciją, jeigu resocializacijos tikslas akivaizdžiai nepasiekiamas. Toks požiūris atitinka Europos probacijos taisyklės, skatinančias minimaliai intervencinį poveikį: probuojamasis neturėtų būti grąžintas į kalėjimą dėl formalių ar menkaverčių pažeidimų, jei jis nekelia grėsmės ir yra vilties pasiekti teigiamų pokyčių laisvėje (Council of Europe 2010). Teismas, gavęs teikimą, kiekvienu atveju individualiau vertina, ar probacijos tikslas, paprastai suprantamas kaip sėkminga nuteistojo resocializacija ir pakartotinio nusikaltimo prevencija, vis dar realus ir tik, jei manoma, kad šio tikslo neįmanoma pasiekti probacijos sąlygomis, priimamas sprendimas panaikinti probaciją (LR Probacijos įstatymas). Tokiu būdu Lietuvos probacijos sistema pamažu juda lankstesnės, rizika grįstos priežiūros linkme, artėdama prie Vakarų Europos šalių praktikos, kur probacijos nutraukimas taikomas tik išimtiniais atvejais.

III. TEISĖJŲ DISKRECINIŲ SPRENDIMŲ DĖL PROBUOJAMŲJŲ PAŽEIDIMŲ TENDENCIJOS, VEIKSNIAI, POŽIŪRIAI IR PATIRTYS: EMPIRINIS TYRIMAS

3.1 Tyrimo metodika

Siekiant visapusiškai išanalizuoti teisėjų diskreciją priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų, pasirinkta nuosekli aiškinamoji mišrių metodų tyrimo strategija, kurią sudaro kiekybinė baudžiamųjų bylų turinio analizė bei kokybiniai interviu, kurių dalyviai – Vilniaus miesto apylinkės, Vilniaus regiono apylinkės, Marijampolės apylinkės teismų teisėjai. Tokia prieiga naudojama, kai reikalingas kompleksinis ir įvairiapusis požiūris į reiškinį ar tiriamą problemą, kai turime paaiškinti ir sustiprinti kiekybinius rezultatus kokybiniais ir atvirkščiai, įvertinti ir ištestuoti tyrimo instrumentus, pasiekti atskiras tyrimo dalyvių grupes ar dalyvius (net ir labai specifines), praplėsti duomenų rinkimo ir analizės interpretacijos galimybes (Aleksnevičienė et al., 2020). Pirmiausia buvo atlikta teismo nutarčių kiekybinė analizė, kurios rezultatai tapo pagrindu pusiau struktūruotam kokybiniam interviu. Tyrimui taikomi šie mokslinių tyrimų metodai: mokslinės literatūros, šaltinių, statistinių duomenų, dokumentų, teismo nutarčių analizė. Pasirinkta tikslinė grupė – teisėjai, gyvenantys ir dirbantys Lietuvoje. Tyrimu siekiama atskleisti, kokie veiksniai turi įtakos teisėjų diskrecijai priimant sprendimus dėl probuojamų asmenų pažeidimų.

Šiam tyrimui pasitelkta teismo nutarčių **kiekybinė** analizė atliekama analizuojant Vilniaus miesto apylinkės teismo baudžiamųjų bylų nuasmenintas nutartis. Ankstesni tyrimai rodo, kad tokio pobūdžio kiekybinė analizė yra efektyvi siekiant identifikuoti teisės normų taikymo tendencijas ir skirtumus tarp

teismų regionuose ar tarp skirtingų teisėjų sprendimų, net kai bylos aplinkybės yra panašios. Tai padeda atskleisti galimus interpretacijos neatitikimus, kurie gali būti teisės spragos ar taikymo problemų signalas (Baldwin & Black, 2021). Gauti statistiniai duomenys ne tik parodo teisės taikymo pobūdį, bet ir gali padėti formuluoti rekomendacijas, remiantis objektyviais, statistiškai reikšmingais ryšiais tarp sprendimų ir bylų aplinkybių, kas ypač aktualu teisės politikos formavimui bei probacijos sistemai tobulinti (Hunter & Tyreman, 2018; Leclerc & Wortley, 2019). Teismo nutarčių kiekybinė analizė, kuri orientuota į probacijos įstatymo 30 straipsnio 3 dalies (Nr. XIII-2266 redakcija) taikymo atvejus, leidžia objektyviai įvertinti sprendimų dažnį ir priežastis, taip pat nustatyti teisėjų priimamų sprendimų motyvus ir tendencijas. Ši analizė suteikia galimybę įsigilinti į probacijos įstatymo taikymo praktiką ir įvertinti veiksnius, kurie gali lemti teisėjų diskrecinius sprendimus.

Teismo nutarčių paieškai naudotas raktažodis „Probacijos įstatymo 30 str.“, įvestas Lietuvos teismų informacinėje sistemoje LITEKO. Iš 1000 gautų nuasmenintų nutarčių, rankiniu būdu taikant tikslinę atranką pagal turinio kriterijus (atitiktį tyrimo objektui), buvo atrinktos 831 tyrimui tinkamos nutartys. Siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų patikimumą ir reprezentatyvumą, analizuojamų nutarčių imtis nustatyta naudojant imties dydžio skaičiuoklę („sample size calculator“), pasirenkant 95 % patikimumo lygį ir 5 % paklaidos ribą. Remiantis šiais parametrais, kiekybinei mišrių metodų tyrimo daliai buvo pasirinkta tikslinė atranka: iš 831 tinkamų nutarčių atrinktos 262 nutartys, kurios ir sudaro šio kiekybinio tyrimo generalinę visumą. Siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų reprezentatyvumą ir patikimumą, galutinė analizės imtis ($n = 262$) iš šios visumos buvo atrinkta atsitiktiniu būdu, pasirenkant kas trečią nutartį. Norint įžvelgti galimus teisėjų diskrecinių sprendimų motyvus, teismo nutarčių analizei pasirinktas dvejų metų laikotarpis – 2022-05-06 – 2024-05-06 d., siekiant užtikrinti duomenų vientisumą iki Probacijos įstatymo 30 straipsnio pakeitimo, kuris įsigaliojo nuo 2024-05-07 d. Tokiu būdu analizuojamos nutartys buvo priimtose galiojant vienodai teisės aktų redakcijai, kas leidžia išvengti teisinės bazės skirtumų įtakos tyrimo rezultatams. Tyrimo metodai – siekiant įgyvendinti pasirinktus tikslus ir uždavinius bei norint užtikrinti tyrimo objektyvumą ir rezultatų patikimumą, kiekviena teismo nutartis koduojama pagal iš anksto parengtą kodavimo sistemą, kuri buvo sudaryta naudojant Lietuvos teismų informacinę sistemą LITEKO ir „Microsoft Excel“ programą (Microsoft Corporation 2024, Microsoft Excel). Šiuo instrumentu surinkti duomenys buvo analizuojami „SPSS“ (IBM Corporation 2023, IBM SPSS Statistics for Windows) (29.0.2.0 versija) programinės įrangos pagalba. Šios tyrimo dalies atrankos vienetai sudarė vienos rūšies baudžiamosios bylos – nuasmenintos nutartys. Kodavimo sistemoje išskiriamos keturios pagrindinės nutarčių analizės anketos kategorijos:

- 1) Bylos duomenys (bylos Nr.; teismas);

- 2) Sociodemografiniai duomenys (gyvenamoji vieta; lytis; pilietybė; šeiminė padėtis; užimtumas; išsilavinimas ir pan.);
- 3) Reikšmingos aplinkybės (bylos ypatybės; teismo motyvai; probacijos tarnybos motyvai ir pan.);
- 4) Tyrėjos požiūris (ar padaryti pažeidimai yra sisteminiai/šiurkštūs/kelia pavojų aplinkiniams; ar probuojamojo argumentai įtikino).

Teismo nutartys analizuojamos naudojant „IBM SPSS Statistics“ programą (IBM Corporation, 2023), kurios taikymas suteikia galimybę naudoti sudėtingesnius statistinius metodus, tokius kaip regresinė analizė ir faktorinė analizė, leidžiančius nustatyti giluminius ryšius tarp sprendimų ir bylos konteksto aplinkybių. Kiekybinei mišrių metodų tyrimo daliai buvo pasirinkta tikslinė atranka: iš visų pagal turinį atrinktų nutarčių sudaryta analizės visuma. Siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų reprezentatyvumą ir patikimumą, galutinė analizės imtis iš šios visumos buvo atrinkta atsitiktiniu būdu, pasirenkant kas trečią nutartį. Remiantis probacijos įstatymo 2 straipsniu, yra žinoma, jog probacija yra „sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra“. Šiame tyrime buvo išskirtos ir naudojamos 2 probacijos formos, kurios yra: bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų.

Kokybinės mišrių metodų tyrimo dalies instrumentu pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Interviu buvo atliekami nuotoliniu būdu, naudojant „Microsoft Teams“ (Microsoft Corporation, 2024) ir „Google Meet“ (Google LLC, 2024) platformas. Atrinkta tikslinė grupė – teisėjai, gyvenantys ir dirbantys Lietuvoje. Tyrimu siekiama atskleisti, kokie veiksniai daro įtaką teisėjų diskrecijai priimant sprendimus dėl probuojamų asmenų pažeidimų. Pusiau struktūruoto interviu klausimynas buvo rengiamas remiantis kiekybinio tyrimo rezultatais išgrynintomis pagrindinėmis problemomis, kylančiomis teisėjų sprendimų priėmimo procese, o kokybiniu interviu siekiama išsiaiškinti, kaip teisėjai priima diskrecinius sprendimus dėl probuojamųjų pažeidimų ir kokie veiksniai ir (ar) motyvai turi daugiausiai įtakos tokiems sprendimams. Interviu metu surinkti duomenys analizuojami naudojant „MAXQDA“ programinę įrangą (VERBI Software 2022, versija 22.8.0).

Interviu gairių rengimas

Atsižvelgiant į tai, jog teisėjų diskrecija Lietuvoje nėra plačiai tyrinėta, interviu klausimai buvo orientuoti į tai, kokiais motyvais, kriterijais ir informacijos šaltiniais vadovaujasi teisėjai, sprenddami dėl probacijos sąlygų pažeidimų. Interviu klausimai buvo suskirstyti tematiškai, kad atlieptų tyrimo tikslus

ir konkrečius tyrimo klausimus. Pusiaus struktūruoto interviu gairėse galima išskirti keletą teminių blokų, susijusių su tyrimo problematika:

- 1) Diskrecijos samprata ir ribos;
- 2) Sprendimų priėmimo procesas;
- 3) Veiksniai, turintys įtakos sprendimams;
- 4) Sprendimo pasekmių ir teisingumo vertinimas.

Tyrimui pasirinkta pusiau struktūruoto interviu forma, kadangi ji geriausiai atitiko siekį nuodugniai ištirti teisėjų požiūrius ir patirtis, suteikdama galimybę lanksčiai gilintis į tyrimo temą. Toks metodas paplitęs kokybiniuose tyimuose, nes leidžia rinkti atvirus, išsamius duomenis: pokalbio metu galima išnagrinėti dalyvių mintis, jausmus ir įsitikinimus nagrinėjamu klausimu (DeJonckheere, Vaughn 2019). Be to, formuluojant klausimus buvo atsižvelgta į teisės sistemoje aptariamus veiksnus, galinčius daryti įtaką teisėjų sprendimams, kad klausimais būtų apimta visa sprendimų priėmimo dėl probacijos pažeidimų veiksmų įvairovė.

Kokybinio tyrimo imtis ir atranka.

Tyrimo dalyvavo 8 teisėjai, dirbantys Vilniaus miesto apylinkės, Vilniaus regiono apylinkės, Marijampolės apylinkės teismuose. Buvo taikyta mišri atranka: „sniego gniūžtės“ ir kriterinė atranka. „Sniego gniūžtės“ atranka – tai imties sudarymo būdas, dažnai taikomas tiriant specifines, sunkiai prieinamas populiacijas. Tai „auganti“ imtis, kai pirmieji rasti tam tikros populiacijos nariai nurodo kitus narius, potencialiai atitinkančius imties reikalavimus (Gaižauskaitė, Mikėnė, 2014). „Sniego gniūžtės“ atranka buvo taikyta, kai pirmasis interviu dalyvis pateikdavo kito teisėjo kontaktą, kuris dirba bet kurio Lietuvos miesto teisme ir sutiktų pasidalinti savo patirtimi duodamas interviu. Taip pat taikyta kriterinė atranka. Kriterinė atranka taikoma tada, kai imties vienetai atrenkami pagal tam tikrus, tyrėjo nustatytus kriterijus (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Renkant dalyvius tyrimui vadovautasi šiais kriterijais: pasirinkti baudžiamųjų bylų teisėjai, dirbantys įvairiuose Lietuvos miestų teismuose; pasirinkti teisėjai, kurie nagrinėja Probacijos Tarnybos teikimus teismui; pasirinkti asmenys, galintys papasakoti apie teisėjų diskreciją iš specialisto perspektyvos; pasirinkti asmenys, gyvenantys Lietuvoje. Interviuojamų asmenų nuomonė yra labai svarbi šiam tyrimui, kadangi visi jie yra asmeniškai susidūrę su sprendimų priėmimu savo nuožiūra ir gali pasidalinti savo patirtimi. Suformuluotos išvados leidžia praplėsti teismų temos nagrinėjimo galimybes ir gali padėti suprasti teisėjų diskreciją.

Tyrimo etikos principai ir jų laikymasis. Į tyrimą įtraukti žmonės, juos išsamiai supažindinus su tyrimo turiniu ir gavus žodinį sutikimą, pokalbiai buvo įrašomi; tyrimo metu laikomasi žmogaus teises ginančių įstatymų ir konvencijų. Tyrimas atliktas vadovaujantis visuotinai priimtomis etikos normomis, laikantis šių principų: objektyvumo – pateikiant rezultatus, grindžiamus atlikto tyrimo duomenimis; patikimumo – atliekant tyrimą, aprašant tyrimo metodus ir jų taikymo tikslingumą; geranoriškumo ir savanoriškumo – paliekant laisvo apsisprendimo teisę dalyvauti tyrime; lygiavertiškumo – išlaikant lygiavertį santykį tarp tyrimo dalyvių ir tyrėjo. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą, citatose nenurodomi jokie interviuojamųjų tapatybę galintys atskleisti aspektai, o atlikus transkripciją – visų tyrimo dalyvių garso įrašai ištrinami.

Interviu ypatumai. Visi 8 interviu buvo atliekami nuotoliniu būdu: naudojant „Microsoft Teams“ (Microsoft Corporation, 2024) ir „Google Meet“ (Google LLC, 2024) platformas.

Tyrėjos objektyvumo ir nešališkumo reflektavimas. Atliekant tyrimą neturėjau išankstinių nuostatų dėl gvildenamos temos, palaikiau neutralią poziciją. Nešališkumas atsispindi mano tyrimo instrumente per klausimus.

Tyrimo patikimumas ir tinkamumas. Siekiant atskleisti teisėjų diskreciją, priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų, naudojamas pusiau struktūruotas interviu. Kokybinė analizė leido giliau pažvelgti į teismų temą, o tiksliau – teisėjus ir jų priimamus sprendimus.

Duomenų analizę pradėjau transkribuodama visus kokybinius interviu. Atlikus transkribavimą, pradėjau sudarinėti kodus ir subkodus „Microsoft Excel“ programoje, kad būtų aiškiau paskirstyta interviu metu gauta informacija. Sukūriau naują elektroninį projektą su „MAXQDA“ programa ir įkėliau visus savo atliktus interviu. Importavau kodų sistemą iš „Microsoft Excel“ failo, pradėjau kodavimo procesą pasižymint esminę informaciją. Pirminiai sukurti kodai (žr. 2 pav.) padėjo suskirstyti interviu metu surinktą informaciją į palankias grupes, todėl eigoje nebuvo poreikio pridėti naujų kodų ir jų keisti.

2 pav. Kodų medis

 Code System	531
▼ Sprendimų priėmimas	0
 Kaip teisėjai priima sprendimus kasdieniame darbe	65
 Sunkumai priimant sprendimus	31
 Sprendimai, kuriuos sunkiausia priimti	37
 Kuo vadovaujasi teisėjai priimdami sunkesnius sprendimus	39
 Ar turi pakankamai laiko ir informacijos priimti sprendimus	32
▼ Probuojamojo pažanga	0
 Kaip stebi ir matuoja probuojamojo pažangą teisėjai	67
 Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria probuojamieji	44
 Ar probuojamieji turi pakankamai motyvacijos keistis?	46
 Kokiais metodais vadovaujasi sprenddami ar asmuo nusikals	46
 Kaip vertina bendradarbiavimą su probacijos tarnyba	40
 Kodėl probacijos ir teismų motyvai skiriasi	32
 Pasikeitusio teisinio reguliavimo įtaka	52

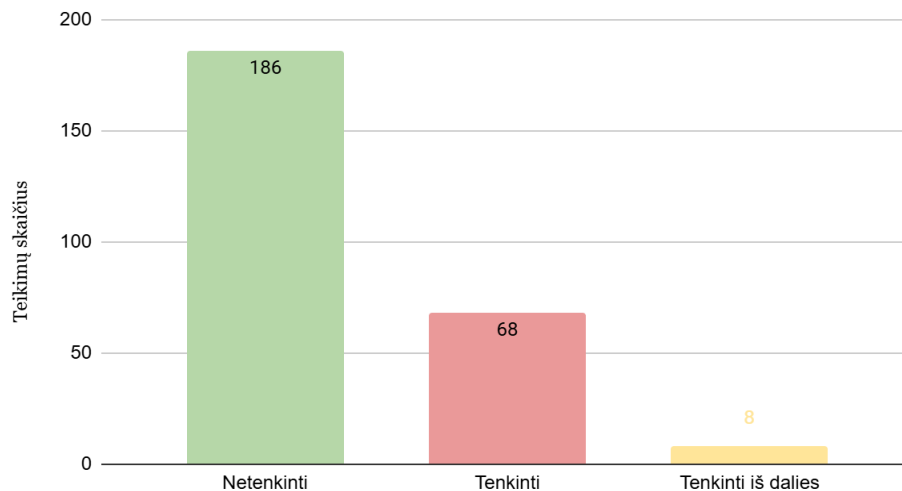
Tyrimo objektas. Teisėjų diskreciniai sprendimai dėl probacijos sąlygų pažeidimų – motyvai ir veiksniai, turintys įtakos sprendimų formavimuisi ir pasirinktos bausmės individualizavimui.

3.2 Tyrimo rezultatai

3.2.1. Kiekybinio tyrimo rezultatai

Didžioji dalis nagrinėtų teikimų (239 atvejai, ~91%) buvo skirti probacijos panaikinimui, siūlyta panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ar lygtinį paleidimą, likę teikimai buvo skirti papildomų probacijos sąlygų (ar kitų papildomų priemonių) suteikimui probuojamiesiems. Teismų nagrinėjimo rezultatai rodo reikšmingą skirtumą tarp teikimų skaičiaus ir jų tenkinimo: dauguma teikimų nebuvo patenkinti, iš 263 teikimų teismai visiškai tenkino probacijos tarnybos prašymą tik 68 bylose (~26%), o 186 atvejais (~71%) teikimai buvo netenkinti. Taip pat užfiksuota 8 atvejai (~3%), kuomet teismas sutiko tenkinti teikimą tik iš dalies, skirdamas švelnesnę priemonę nei siūlyta.

3 pav. Teismų sprendimai dėl teikimų

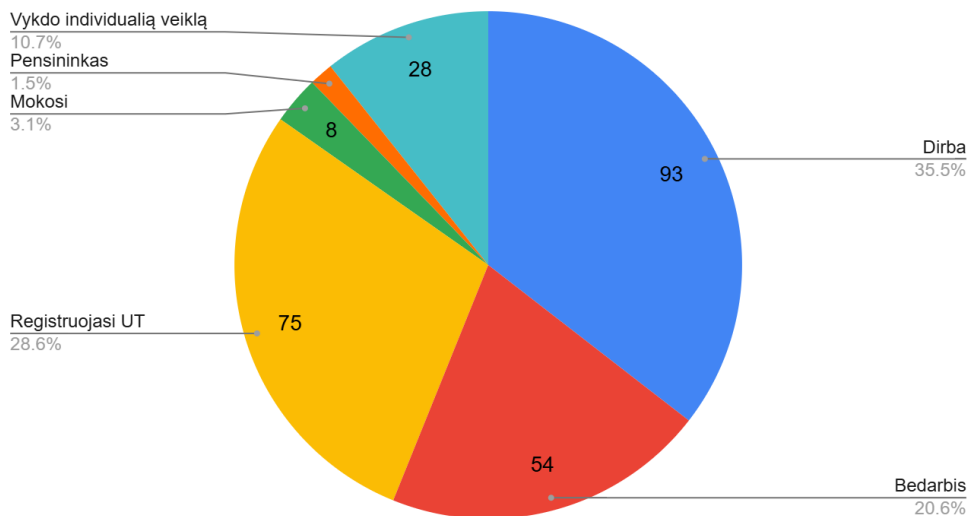

Teismų sprendimų pasiskirstymas dėl probacijos tarnybos teikimų (žr. 3 pav.) pagal bylų skaičių rodo, kad teismai patenkino tik apie ketvirtadalį visų pateiktų teikimų. Apie 71% atvejų teikimai buvo netenkinti, o tai leidžia daryti prielaidą, jog teismai, vertindami teikimų turinį, dažnai nusprendžia palikti jau esamą probacijos statusą, o probuojamųjų padaryti nustatyti pažeidimai nėra tokie reikšmingi. Tokių sprendimų, kuomet teikimas patenkinamas iš dalies, buvo vos apie 3 % visų bylų, verta pažymėti, kad tiek teikimai dėl papildomų sąlygų, tiek dėl probacijos panaikinimo dažniau buvo atmesti nei patenkinti. Nors teikimų dėl papildomų įpareigojimų skaičius ir nedidelis (14 atvejų), tik 3 iš jų buvo patenkinti, 10 buvo atmestų, o vienas patenkintas iš dalies, tuo tarpu probacijos panaikinimo teikimų, kurie sudarė didžiąją dalį, patenkinta buvo 64 iš 239 (apie 27 %), dar 7 atvejai tenkinti iš dalies. Apibendrinus galima teigti, kad bendras teikimų tenkinimo lygis išlieka žemas, o tai gali rodyti, kad teisėjai kiekvieną atvejį vertina individualiai, naudodamiesi plačia diskrecijos teise.

3.2.1.1. Probacijos priežiūroje esančių asmenų sociodemografinė charakteristika

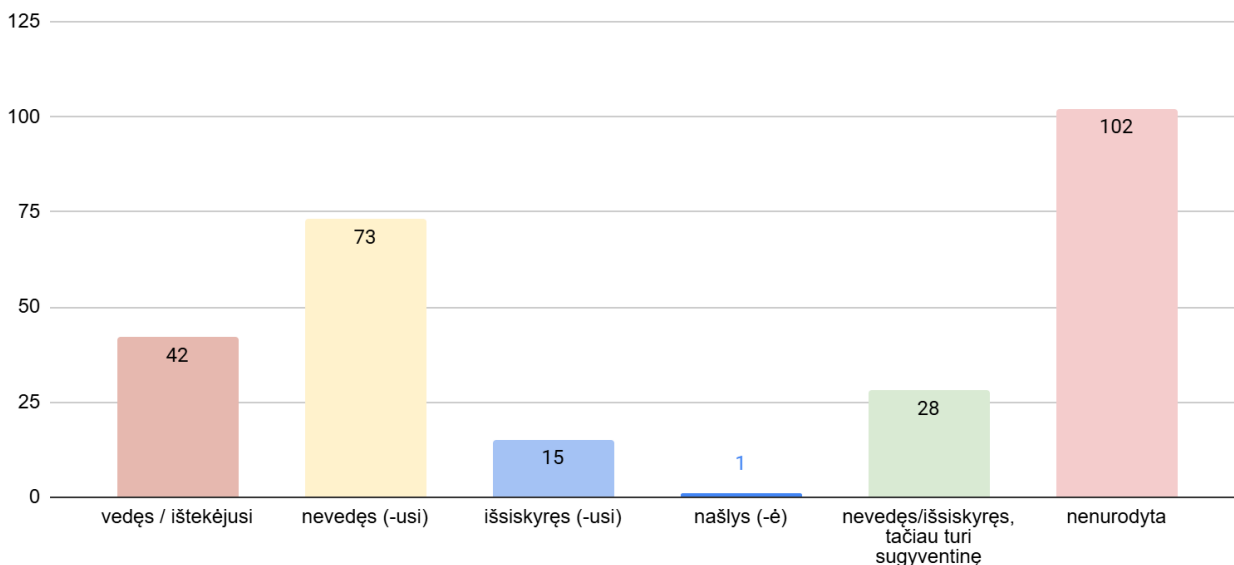
Analizuojant probuojamųjų, kurių atžvilgiu teikti teikimai, socialinius-demografinius duomenis, pastebėtina, kad didžiąją dalį sudaro vyrai – 224 (85%), tuo tarpu moterų – 38 (15%). Tai atspindi bendrą probuojamųjų struktūrą, kurioje moterų ir vyrų atitinkamai yra 12% ir 88%. Amžiaus vidurkio iš pateiktų duomenų tiesiogiai nustatyti nebuvo įmanoma, kadangi analizuotos buvo nuasmenintos nutartys. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad daugelis probuojamųjų – darbingo amžiaus asmenys (žr. 4 pav.), kadangi 93 asmenys (35%) dirbantys, dar 75 (28%) buvo registruoti Užimtumo tarnyboje, nedirbančių buvo 54 (21%), 8 (3%) mokėsi, 4 (1,5%) buvo pensininkai, 28 (11%) vertėsi individualia veikla, taigi, užimtumas probuojamųjų tarpe gana įvairus, nors daugiau nei pusė neturėjo nuolatinio darbo.

4 pav. Probuojamųjų užimtumas

Aptariant socialinę padėtį, nagrinėtuose teikimuose šeiminė padėtis dažniausiai nebuvo tiksliai nurodyta – 102 (39%) įrašyta „nenurodyta“, tačiau buvo tiksliai nurodyta, jog 53 probuojamieji (20%) turi nepilnamečių vaikų, dauguma – 209 (80%) – neturi. Iš pateiktų duomenų (žr. 5 pav.) paaiškėjo, jog 42 (16%) yra susituokę, 73 (28%) nevedę (netekėjusios), 15 (6%) išsiskyrę, 1 našlys, 28 (11%) gyvena ne santuokoje, tačiau turi sugyventinį (žr. 3 pav). Išsilavinimas taip pat daugeliu atvejų nebuvo pateiktas – 124 teikimuose (47%) išsilavinimas nenurodytas, iš likusių: 19 (7%) tebuvo įgiję pradinį išsilavinimą, 38 (14%) – pagrindinį, 44 (17%) – vidurinį, 18 (7%) – profesinį, vos 10 (4%) – aukštąjį. Tai leidžia manyti, kad nemaža dalis probuojamųjų priklauso socialiai pažeidžiamesnei grupei su žemesniu išsilavinimu.

5 pav. Probuojamųjų šeiminė padėtis

Beveik visi probuojamieji Lietuvos piliečiai (244 asmenys, ~93%), tik 11 (4%) – kitų ES šalių piliečiai, 7 (3%) – ne ES šalių piliečiai. 259 asmenys (99%) gyveno Lietuvoje, vos 3 – užsienyje, nuolatinę gyvenamąją vietą turėjo 250 probuojamųjų (95%), 12 (5%) asmenų neturėjo deklaruotos nuolatinės gyvenamosios vietos, taigi didžioji dauguma probuojamųjų yra vietiniai Lietuvos gyventojai, turintys bent formalią gyvenamąją vietą.

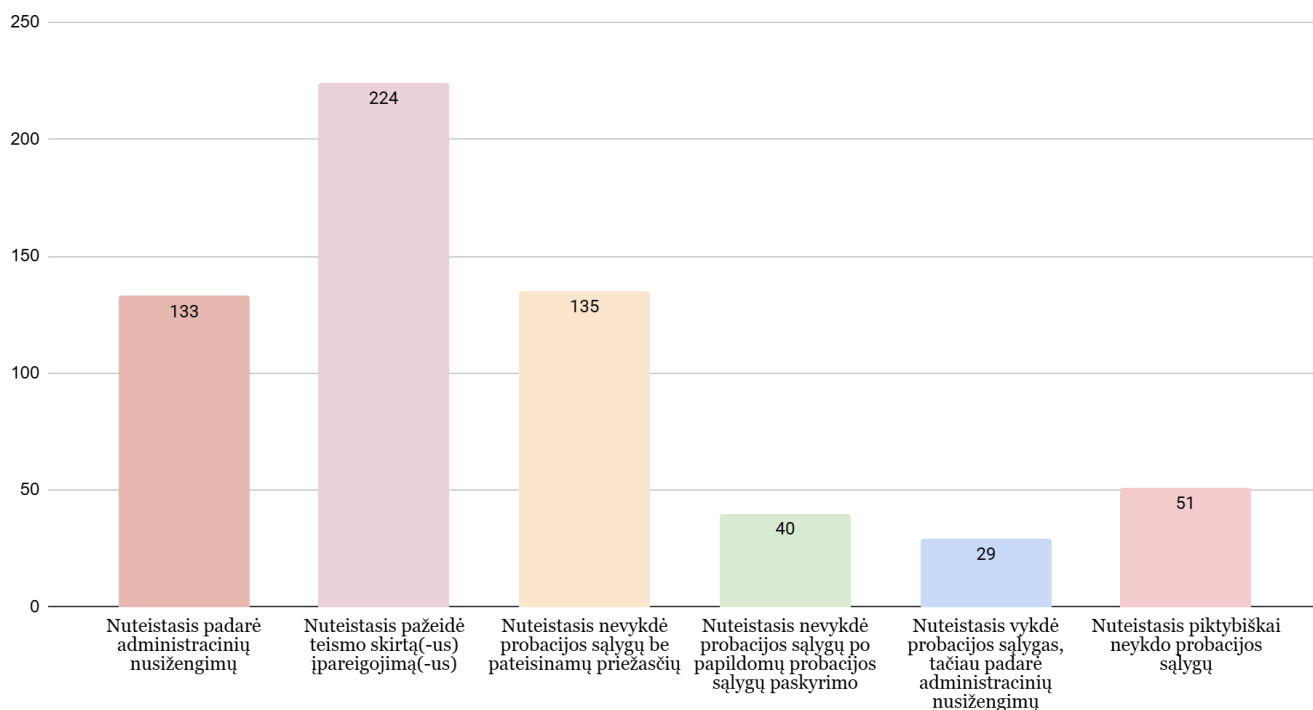
Nuteistųjų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika pagal OASys vertinimą daugeliu atvejų buvo vidutinė – taip įvertinti 180 (69%) asmenų, aukšta rizika nustatyta 35 (13%) probuojamųjų, žema rizika – 31 (12%), o likusiais atvejais pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika teikime nebuvo nurodyta. Statistiškai reikšmingo bendro ryšio tarp OASys rizikos lygio ir teisėjų sprendimų nerasta ($p = 0,172$). Vis dėlto pastebėta silpna tiesinė tendencija ($p = 0,031$), kuri leidžia manyti, kad aukštesnio rizikos lygio atvejais teisėjai gali būti linkę į šiek tiek griežtesnius sprendimus, tačiau ši tendencija nėra pakankamai stipri, kad galėtume užtikrintai teigti apie reikšmingą ryšį. Psichosocialinės asmenų charakteristikos rodo, kad tik mažoje dalyje bylų paminėtos probuojamųjų sveikatos ar elgesio problemos: psichikos sutrikimai – 4% atvejų, 26% atvejų bylų buvo duomenų, kad asmuo linkęs į agresiją. Apibendrinant, dauguma probuojamųjų – vidutinės rizikos, socialiai pažeidžiami asmenys (dažnai bedarbiai, žemesnio išsilavinimo, neturintys šeimos), kuriems probacija dažniausiai taikoma vykdant bausmės vykdymo atidėjimą arba lygtinį paleidimą.

3.2.1.2. Pažeidimų pobūdis teikimuose

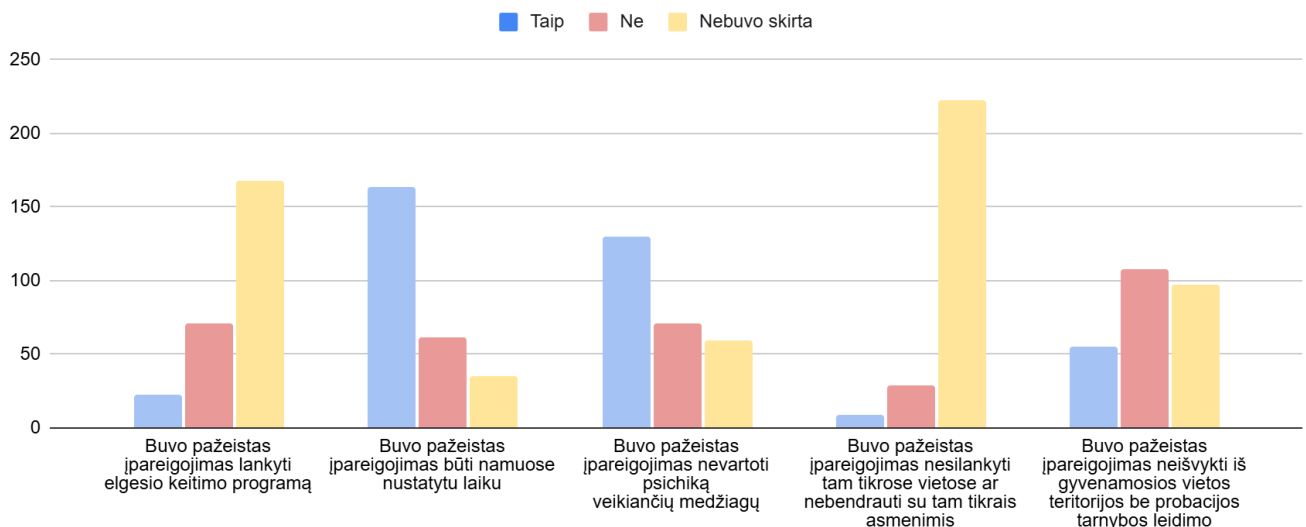
Nagrinėjant probacijos sąlygų pažeidimų pobūdį, kuris nurodytas teikimuose, galima pastebėti, jog probacijos tarnyba teismui dažniausiai motyvuoja teikimus daugiau nei vienu pažeidimu (žr. 6 pav.),

76% atvejų fiksuojamas pakartotinis probacijos sąlygų pažeidimas, t. y. asmuo probacijos laikotarpiu nusižengė ne pirmą kartą, be to, probuojamieji linkę daryti ir kitus teisės pažeidimus: 70% probuojamųjų padarė bent vieną administracinį nusižengimą per probacijos laikotarpį (vidutiniškai tenka ~1.8 nusižengimo vienam asmeniui, maksimumas – 17). Kitaip tariant, tik ~30% probuojamųjų visiškai nebuvo padarę administracinių nusižengimų iki teikimo teismui, dauguma turėjo vieną ar kelis ANK pažeidimus, tai leidžia manyti, kad didelės dalies probuojamųjų elgesys probacijos metu buvo probleminis ir sudarė pagrindą probacijos tarnybai teikti teikimą teismui. Dažniausi probacijos tarnybos motyvai teikti teikimą teismui yra susiję su teismo skirtų įpareigojimų nevykdymu, taip pat panašiai buvo akcentuojama, jog nuteistasis nevykdė probacijos sąlygų be pateisinamos priežasties bei padarė administracinių nusižengimų probacijos laikotarpiu. Tai leidžia daryti išvadą, kad probacijos pareigūnų teikimų rašymą teisėjams dažniausiai lemia kelių pažeidimų visuma, kaip ir numatyta LR Probacijos įstatymo 30 str. ankstesnėje redakcijoje, o ne vienkartiniai epizodiniai pažeidimai. Šis aspektas tampa svarbus teisėjų diskrecijai, kuo labiau kompleksinis nuteistojo elgesio vertinimas, tuo daugiau pagrindo teismui svarstyti probacijos panaikinimą. Kituose teikimuose rečiau nurodomi motyvai – nuteistasis nevykdė probacijos sąlygų po papildomų probacijos sąlygų paskyrimo; nuteistasis vykdė probacijos sąlygas, tačiau padarė administracinių nusižengimų; nuteistasis piktybiškai nevykdė probacijos sąlygų.

6 pav. Probacijos tarnybos motyvai teikti teikimą teismui

7 pav. Dažniausiai fiksuojami probacijos sąlygų pažeidimų tipai

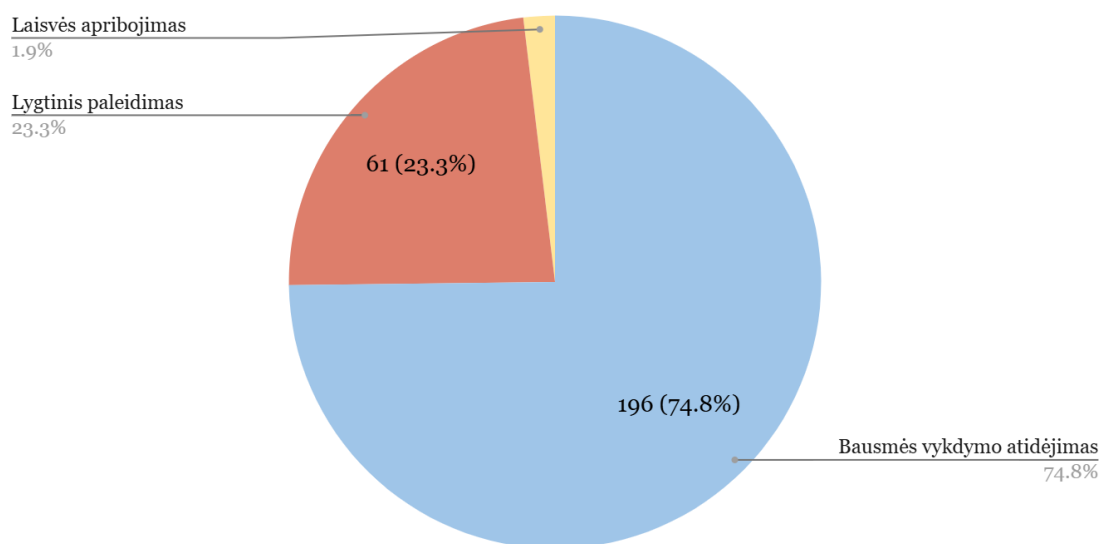

7 paveikslėlio diagramos duomenys rodo, kad labiausiai paplitęs pažeidimas – įpareigojimo būti namuose nustatytu laiku sąlygos nesilaikymas, užfiksuota 63% atvejų, taip pat itin dažnas įpareigojimo nevertoti psichiką veikiančių medžiagų pažeidimas – apie 49% probuojamųjų nors kartą probacijos metu pasirodė neblaivūs ar apsvaigę, tokiu būdu sulaužydami šią sąlygą. Gerokai rečiau pasitaikė kiti specifiniai įpareigojimai: išvykimas iš gyvenamosios vietos be leidimo nustatytas ~21% atvejų, elgesio pataisos programos nelankymas – 8%, o draudimo lankytis tam tikrose vietose ar bendrauti su tam tikrais asmenimis pažeidimas buvo labai retas (vos 3% atvejų). Taigi, probacijos tarnybų teikimuose dominuoja su probuojamojo kasdienio režimo ir blaivumo kontrolės nepaisymu susiję pažeidimai, kurie sudaro didžiąją dalį visų fiksuotų atvejų. Pažymėtina, kad 120 atvejų (46%) probacijos sąlygų pažeidimai buvo padaryti probuojamajam esant apsvaigusiam nuo alkoholio, o 46 atvejais (18%) – apsvaigus nuo narkotinių ar psichiką veikiančių medžiagų, tai rodo, jog beveik kas antras pažeidimas susijęs su apsvaigimu; daugeliu atvejų tai buvo alkoholis, o ši informacija teismams nagrinėjant teikimus galėjo daryti įtaką sprendimų griežtumui.

Analizuojant teikimų turinį nustatyta, kad probacijos pareigūnai daugeliu atvejų siūlo teismui panaikinti probaciją, o ne tik papildomai sugriežtinti jos sąlygas. Iš 262 atvejų 94% sudarė prašymai nutraukti probaciją – t. y. panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą arba lygtinį paleidimą, kitaip tariant, beveik visais atvejais probacijos tarnyba siekė, kad nuteistasis būtų siunčiamas atlikti realią laisvės atėmimo bausmę, toks siūlymas tiesiogiai susijęs su probacijos forma (žr. 8 pav.): iš imties 75% sudarė asmenys, kuriems buvo taikomas bausmės vykdymo atidėjimas, ir 23% – paleisti lygtinai iš pataisos įstaigos; atitinkamai teikimuose dažniausiai prašyta panaikinti būtent bausmės atidėjimą arba lygtinį

paleidimą. Tik 5% teikimų apsiribota siūlymu skirti papildomą(-us) probacijos įpareigojimą(-us) vietoje probacijos panaikinimo. Tai reiškia, kad vos keliolika atvejų probacijos pareigūnai pasirinko švelnesnį kelią – prašė teismo sugriežtinti probacijos sąlygas (pvz., paskirti intensyvią priežiūrą ar dalyvavimą programoje) užuot visiškai nutraukus probaciją. Dar keletas (apie 2%) teikimų turėjo nestandartinius siūlymus: pavyzdžiui, buvo formuluojamas prašymas paskirti baudžiamojo poveikio priemonę (BPK numatytą poveikio priemonę) probacijos laikotarpiu. Visais kitais atvejais probacijos tarnybos pozicija buvo griežta – jos laikėsi nuomonės, kad nuteistasis savo pažeidimais užsitarnavo realios bausmės vykdymą. Nors dauguma atvejų buvo bausmės vykdymo atidėjimai, pastebėtina, kad lygtinio paleidimo atvejais probacija panaikinta panašiai dažnai, iš 61 lygtinio paleidimo atvejo, teismai nutraukė lygtinį paleidimą 17 atvejų (~28%), panašiai kaip ir bendras vidurkis, tai rodo, kad teismai tiek atidėjimo, tiek lygtinio paleidimo režimuose laikosi panašių diskrecijos principų.

8 pav. Atliekamos bausmės forma

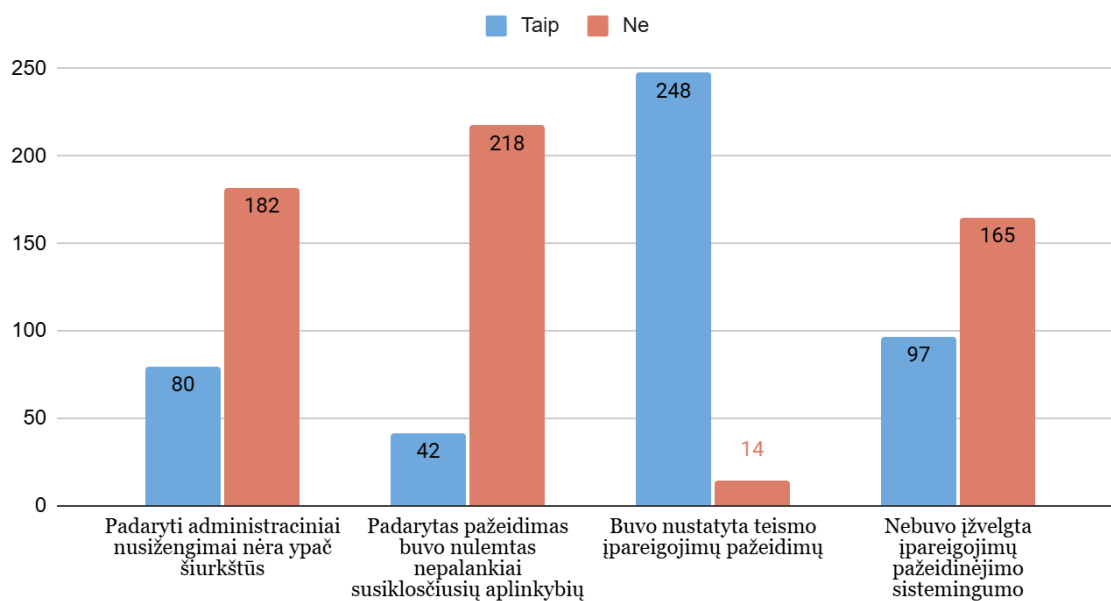
Apibendrinant, probacijos tarnybų teikimuose dominuoja nuostata, jog nuteistojo elgesys probacijos metu yra netoleruotinas, pažeidimai dažnai kartojasi, todėl reikalinga griežta reakcija – probacijos panaikinimas. Tokia tarnybų pozicija pagrindžiama išsamiai, dažniausiai nurodant kelias tarpusavyje susijusias priežastis (nevykdė įpareigojimų, padarė ANK nusižengimų, neatvyko be pateisinamos priežasties ir pan.). Pastebėtina, kad šios pozicijos griežtumas ne visada sutampa su kitų proceso dalyvių nuomone – galutinį sprendimą priima teismas, įvertinęs tiek tarnybų argumentus, tiek nuteistojo situaciją bei gynėjo ar prokuroro pozicijas. Probacijos tarnybos teikimuose dažniausiai

akcentuojamas nenoras vykdyti pareigų ir drausmės stoka iš probuojamojo pusės, toks elgesys įvardijamas kaip svarbiausia priežastis, dėl kurios kreipiamasi į teismą.

3.2.1.3. Teisėjų motyvai

Analizuojant teismų sprendimų motyvus, pastebimi kriterijai, kuriais teisėjai grindžia diskrecinius sprendimus, beveik visose nutartyse (98%) teismas išdėstė argumentus – tiek tenkindamas, tiek atmesdamas teikimą. Nagrinėtos nutartys rodo, kad teismai išsamiai įvertina pažeidimų aplinkybes, pobūdį ir nuteistojo asmenybę, dažniausia teismo argumentacija, netenkinant teikimo, buvo susijusi su pažeidimų nesistemiškumu ir tuo, kad teismas įžvelgia galimus elgesio pokyčius, 36% nutarčių teismas pažymėjo, jog nuteistojo padaryti pažeidimai nebuvo sistemingi (žr. 9 pav.), buvo labiau atsitiktinio pobūdžio, o 30% nutarčių nurodyta, kad padaryti nusižengimai nėra labai šiurkštūs. Taip pat itin dažnai teisėjai pabrėžė teigiamus nuteistojo elgesio pokyčius, didžiojoje dalyje nutarčių buvo minima, jog yra požymių, kad probuojamojo elgesys taisosi, o šie argumentai paprastai lėmė švelnesnį teismo sprendimą.

9 pav. Teisėjų motyvai

Be bendrų teismo sprendimų motyvų, analizė atskleidė septynias pasikartojančias, kiekybiškai identifikuotas motyvų kategorijas:

Teismas įžvelgia galimus elgesio pokyčius	163 nutartyse	42,2%
Padaryti vienkartiniai pažeidimai, kurie nevertintini kaip sąmoningas vengimas vykdyti sąlygas	57 nutartyse	14,8%
Lygtinio paleidimo panaikinimas padarytų žalos nuteistojo resocializacijos procesui	46 nutartyse	11,9%
Nuteistasis piktybiškai nevykdo probacijos sąlygų	43 nutartyse	11,1%
Buvo išnaudotos visos priemonės, kad pastarasis pasitaisyų būdamas laisvėje	43 nutartyse	11,1%
Lygtinio paleidimo panaikinimas nutrauktų galimybę keisti gyvenimo būdą ir požiūrį į taisykles	27 nutartyse	7,0%
Nėra pagrindo išvadai, kad papildomos priemonės darytų realų poveikį	7 nutartyse	1,8%

2 lentelė.

Šie duomenys atskleidžia, kad dažniausi teismų motyvai remiasi nuteistojo elgesio pokyčiais, atsitiktiniais ir nesunkiais pažeidimais bei resocializacijos svarba, 68,9% motyvų rodo palankesnę požiūrį į nuteistąjį ir pagrindžia sprendimą netenkinti teikimo, tuo tarpu griežtesnės argumentacijos sudaro tik apie 24%. Kita vertus, teismų argumentai tenkinant teikimus ir panaikinant probaciją buvo grindžiami probuojamojo elgesio blogėjimu arba piktybiškumu, 43 nutartyse (11,1%) teismas konstatavo, jog nuteistasis piktybiškai nevykdo probacijos sąlygų – tai reiškia, kad teismas įžvelgė sąmoningą nenorą taisyti, tokiose bylose paprastai būta ir daugkartinių pažeidimų, nedrausmingo elgesio. Tiek pat nutarčių – 43 (11,1%) – tarp motyvų nurodyta, kad buvo išnaudotos visos galimybės nuteistajam pasitaisyti būnant laisvėje – šis argumentas reiškia, kad teismas matė, jog anksčiau taikytos švelnesnės priemonės, išpėjimai, papildomi įpareigojimai, intensyvi priežiūra nedavė rezultato, todėl liko vienintelis kelias – nutraukti probaciją. Retesnis, bet pasitaikantis argumentas (7 nutartyse, t. y. 1,8%) – teismo pastebėjimas, kad nėra pagrindo manyti, jog papildomų probacijos sąlygų paskyrimas duotų realų poveikį, tokia formuluo­ta reiškia, kad, teismo nuomone, probuojamasis nebėra linkęs keistis, todėl papildomos sąlygos būtų neveiksmingos, tokiais atvejais teismai linkę visiškai patenkinti teikimą ir panaikinti probaciją. Ypač stiprus ryšys pastebimas tarp probacijos tarnybos nurodomo pažeidimo pobūdžio ir teismo sprendimo, pavyzdžiui, tais atvejais, kai probacijos tarnyba pažymi piktybišką probacijos sąlygų nevykdymą (motyvas Nr. 6), teismai beveik visada patenkina teikimą, iš 45 teikimų, kuriuose minėtas šis motyvas, 35 (78%) buvo patenkinti (probacija panaikinta), tai suprantama –

piktybiškas nevykdymas reiškia, kad probuojamasis sistemingai ignoruoja pareigas, todėl teisėjai dažniausiai imasi griežčiausios priemonės. Kita vertus, kai probacijos tarnyba nurodo, jog probacijos sąlygos apskritai buvo vykdomos, tik padaryti keli administraciniai nusižengimai, teismai beveik visada atsisako panaikinti probaciją, iš 28 atvejų, kuriuose vienas pagrindinių motyvų – „vykdė probacijos sąlygas, bet padarė administracinių nusižengimų“, tik 3 teikimai (11%) buvo visiškai patenkinti ir dar 1 iš dalies, o tai rodo, kad teisėjai linkę toleruoti pavienius, nesunkius nusižengimus, jei apskritai probacijos sąlygos ir įpareigojimai yra vykdomi, o toks sprendimas dažnai grindžiamas argumentu, kad padaryti administraciniai nusižengimai nėra labai šurkštūs ar pavojingi, taip pat yra matomos pastangos taisyti, tokios aplinkybės minimos teismų nutartyse kaip pagrindas netenkinti teikimo. Apibendrinus teismų motyvus matyti, kad teisėjai griežtesnį sprendimą – probacijos nutraukimą – motyvuoja tik tais atvejais, kai pažeidimai yra piktybinio pobūdžio, sistemiški ir išnaudotos švelnesnės poveikio priemonės, visais kitais atvejais vyrauja motyvai, pagrindžiantys švelnesnį požiūrį ir teismai linkę netenkinti probacijos tarnybų teikimų asmeniui nutraukti probaciją.

Pažymėtina, kad teismo posėdžiuose svarbią įtaką turėjo ir **prokuroro pozicija**, kadangi nagrinėjamosiose bylose daugeliu atvejų prokuroras nepritarė probacijos tarnybos teikimui – 63% posėdžių prokuroras siūlė teikimo netenkinti ir 35% atvejų prokuroras palaikė probacijos tarnybos prašymą, o 2% – siūlė tenkinti iš dalies. Tai reiškia, kad prokuratūra dažniausiai stoja į nuteistojo pusę, argumentuodama, jog probacijos nutraukimas nebūtų tikslingas, prokuroro rekomendacijos koreliuoja su galutiniais rezultatais, kadangi tais atvejais, kur prokuroras nepritarė teikimui, teismas dažnai jį ir atmetė. Vis dėlto teismai sprendimus priėmė savarankiškai, įvertinę visas aplinkybes: net ir kai prokuroras palaikė probacijos tarnybą, teismas ne visada tenkino teikimą ir atvirkščiai, 94% nagrinėtų atvejų teismas konstatavo, kad probacijos sąlygos iš tiesų buvo pažeistos, pripažino, jog nuteistasis padarė probacijos pažeidimų faktą, tik 6% bylų teismas nustatė, kad probacijos sąlygų pažeidimų nebuvo arba jie neįrodyti – tokiais atvejais teikimai savaime buvo atmesti.

3.2.1.4. Išvados ir tendencijos

Atlikta kiekybinė analizė leidžia padaryti kelias esmines išvadas apie teisėjų sprendimų diskreciją: (1) Teismai dažniau linkę netenkinti probacijos tarnybos teikimų nei tenkinti. (2) Teismai atsižvelgia į pažeidimų pobūdį ir sunkumą, už sistemingus ir piktybiškus probacijos sąlygų nevykdymus probacija dažniausiai panaikinama, o už pavienius ar mažiau pavojingus nusižengimus – dažnai suteikiamas dar vienas šansas. (3) Probuojamojo asmeninės savybės ir pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas taip pat turi įtakos, kadangi aukštos rizikos, agresyviai besielgiantiems probuojamiesiems

teismai buvo griežtesni. (4) Daugumoje nagrinėtų atvejų probuojamieji turėjo socialinių sunkumų (bedarbystė, žemas išsilavinimas, polinkis į priklausomybes), tačiau teisėjai ne visuomet probaciją panaikina tokioje situacijoje, jei mato teigiamų veiksmų.

Apibendrinant, teisėjų sprendimų priėmimo diskrecija šioje srityje pasireiškia gebėjimu individualizuoti sprendimus dėl probuojamojo nusižengimų, teismai, remdamiesi byloje nustatytomis aplinkybėmis, neretai motyvuoja savo sprendimą tuo, kad pažeidimai nėra tokie sunkūs ar sistemiški, jog pateisintų probacijos panaikinimą, arba priešingai – pabrėžia probuojamojo piktybiškumą bei nesugebėjimą pasitaisyti, kai nusprendžia probaciją panaikinti. Tokiu būdu šioje tyrimo dalyje atskleista, jog teismai naudoja diskreciją siekdami pusiausvyros tarp probacijos kontrolės ir probuojamojo skatinimo taisyti – tai patvirtina ir kiekybiniai duomenys apie teikimų tenkinimą bei atmetimą.

3.2.2. Kokybinio tyrimo rezultatai

3.2.2.1 Teisėjų sprendimų priėmimo kriterijai ir diskrecijos ribos

Iš interviu metu gautos informacijos paaiškėjo, jog dažniausiai teisėjai, nagrinėjantys probacijos sąlygų pažeidimus, sprendimus priima remdamiesi nustatytais teisiniais pagrindais ir individualiomis bylos aplinkybėmis. Daugelis akcentuoja, jog pirmiausia atsižvelgiama į įstatymų reikalavimus ir bylos duomenis, o tuomet „žmogiškuoju vertinimu“ (i5), taip pat „svarbu įvertinti yra ir kad tas sprendimas būtų proporcingas ir skatintų resocializaciją, o ne tik bausmę“ (i2). Vienas interviu dalyvis detalai paaiškino, jog sprendimų priėmimo procesą sudaro trys etapai: „pirma žiūrim, kaip reglamentuoja tuos santykius įstatymas, <...> tuomet žiūrime, kokie yra objektyvūs faktiniai duomenys byloje, <...> trečią išskyriau <...> subjektyvią pusę arba vidinį įsitikinimą teisėjo“ (i8). Iš to galima teigti, kad esant dviprasmiškai situacijai, teisėjas pasikliauja savo ankstesne patirtimi ir nuojauta priimti teisingą sprendimą, o teisėjų sprendimų priėmimą lemia formalūs teisės kriterijai ir įrodymai, papildyti individualiu situacijos vertinimu.

Teisėjai pažymėjo ir konkrečius veiksmus, į kuriuos atkreipia dėmesį sprendami tenkinti ar netenkinti probacijos tarnybos teikimus dėl probacijos panaikinimo:

a) Probacijos tikslų įgyvendinimas	„žiūrimi į probacijos tikslus, į pažeidimų pobūdį, jų sistemingumą, pasekmes“
	„priimant sprendimus svarbu atsižvelgti į teisinį tikslą, tai siekti, kad probacijos sistema padėtų asmeniui integruotis į visuomenę“
b) Probacijos pažeidimų pobūdis	„nagrinėjant probacijos sąlygų pažeidimus, tai aš vertinu ne tik formalų pažeidimo faktą, bet ir jo kontekstą: kokios buvo pažeidimo aplinkybės, ar tai buvo atsitiktinis nusižengimas, ar sisteminis elgesys, kaip asmuo reagavo į probacijos tarnybos sąlygų rimtumą“ (i2)
c) Probuojamo asmens motyvacija ir bendradarbiavimas	„svarbu įvertinti, ar nuteistasis iš tikrųjų nori to geresnio gyvenimo ir siekia pasikeisti, ar jam yra priimtas vis dėlto labiau nusikalstamas gyvenimo <...> elgesio modelis“
	„būna atvejų, kai pareigūnai patys pažymi, jog asmuo aktyviai bendradarbiauja – ieško darbo, registruojasi gydymui, lankosi tarnyboje ir tai priverčia permąstyti, ar vienas kitas pažeidimas tikrai reiškia probacijos tikslų žlugimą“

3 lentelė

Taip pat yra minima, kad svarbu įvertinti ir probacijos tarnybos pateiktą informaciją teikime bei rekomendacijas, o pats sprendimų priėmimas apibūdinamas kaip kompleksiškas rizikos analizės procesas, kuris reikalauja objektyvios informacijos, teisinių kriterijų taikymo ir teisėjo profesinės patirties. Taigi, teisėjų teigimu, jų sprendimai dėl probacijos sąlygų pažeidimų nėra priimami atsitiktinai, kadangi jie remiasi aiškiais kriterijais – įstatymu, faktinėmis bylos aplinkybėmis bei probacijos tikslais ir bylos analize, įvertinant tiek formalius, tiek žmogiškuosius aspektus.

Įdomiai pasiskirstė interviuojamųjų atsakymai į klausimą, ar jie turi pakankamai laiko sprendimams priimti – 2 atsakė, kad laiko pakanka ir sprendimas dažniausiai būna aiškus iš karto, 4 – kad įprastai laiko pakanka, tačiau „sudėtingesnėse bylose, kuriose kyla naujų teisinių klausimų ar trūksta vienareikšmės praktikos, gali tekti skirti daugiau laiko išsamesnei analizei, teisės aktų aiškinimui ir ir galimų pasekmių įvertinimui“ (i1), o likę 2, kad „laiko visada trūksta, nes bylų yra daug, informacijos daug, o sprendimai – sudėtingi ir reikalauja <...> įsigilinimo, kruopštaus ir atidaus vertinimo“ (i2), šie interviuojamieji laiko trūkumą sieja su dideliais darbo krūviais, sudėtingais bylos procesais, griežtais terminais ir informacijos stoka.

Atlikto tyrimo duomenys rodo, jog teisėjai aiškiai suvokia savo diskrecijos ribotumą ir būtinybę neperžengti teisinių rėmų: „įstatymas duoda tam tikras ribas, ką galiu ir ko negaliu daryti, bet kartu

palieka man tam tikrą laisvę, diskreciją, įvertinti situaciją žmogiškai“ (i7), taip pat praktikoje tenka laviruoti tarp formalaus įstatymo taikymo ir teisingumo principo: „tai nėra vien formali teisės taikymo procedūra, tai nuolatinis darbas tarp to, ką leidžia įstatymas, ką rodo faktai ir ką diktuoja žmogiškasis požiūris“ (i5). Teismas kiekvienoje byloje žiūri „teisingumo, protingumo, proporcingumo principus ir žiūri, kaip šitoj situacijoje įvertinus absoliučiai viską <...> būtų teisinga ir protinga pasielgti“ ir šiam tikslui pasiekti „teismas turi tokią diskrecijos teisę. Įstatymas jam tai suteikia“ (i8). Teisėjai pabrėžia, kad diskreciją naudoja tam, jog kiekvienu atveju galėtų priimti teisingą ir individualizuotą sprendimą kiekvienam atvejui, kad kiekvienas sprendimas atitiktų ne tik įstatymą, bet būtų protingas ir teisingas. Kai kurie tyrimo dalyviai akcentuoja skirtumus kolegų tarpe: „Atrodo, kad mes visi vadovaujamės tais pačiais įstatymais, bet nu realybėje <...> skirtingai matom tuos pačius faktus, vieni <...> reaguoja griežtai, jei jau padarei pažeidimą, vadinasi viskas, probacija nepasiteisino, siunčiam atlikt bausmę, kiti labiau linkę gilintis, žiūri į priežastis, <...> vertina kontekstą“ (i6), todėl diskrecija teisėjui yra būtina, ji leidžia iš kelių įstatymo esamų alternatyvų parinkti tinkamiausią sprendimą, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes. Taigi, teisėjų diskrecija šiame tyrime suvokiama kaip laisvė, kuri nėra absoliuti, bet aiškiai apibrėžta ir kontroliuojama įstatymo nustatytų ribų bei pagrindinių teisinių principų, kurių teisėjas privalo laikytis priimdamas sprendimus.

3.2.2.2. Sunkumai, su kuriais teisėjai susiduria priimant sprendimus

Analizuojant interviu metu gautą informaciją, paaiškėjo, jog sprendimų priėmimas dėl probacijos sąlygų pažeidimų teisėjams kelia nemažai iššūkių. Bylose „dažnai tenka vertinti labai sudėtingas, **daugiasluoksnes situacijas**“ (i7), kur vien formalaus pažeidimo nustatymo nepakaktų. Dauguma teisėjų pabrėžė, jog oficialiuose gaunamuose dokumentuose yra faktai – kas, kada padaryta ar nepadaryta, tačiau „už to slypi žmogaus gyvenimas, kuriame gali būti priklausomybės, skurdas, smurtas šeimoje ar psichikos sveikatos problemos“ (i7). Kitaip tariant, situacijos aplinkybės dažnai būna kompleksiškos, kadangi probuojamo asmens pažeidimą gali lemti socialinės problemos, taip pat „yra atvejų, kai nuteistasis pažeidžia sąlygas, bet kartu matyti, kad jis stengiasi, kad dirba, augina vaikus, bando gydytis ar gydomi nuo priklausomybių, tokiose situacijose teisėjo diskrecija tampa moraliniu išbandymu, ar būti griežtam ir formaliam, ar duoti žmogui dar vieną šansą“ (i5). Teisėjas ir turi mėginti suprasti priežastis, pažeidimo padarymo aplinkybes bei pačio asmens gyvenimo būdą.

Taip pat kaip vienas iš sunkumų, kurį teisėjai išskyrė – **informacijos stoka ir nevienoda praktika**. Ribota informacija ar nepakankamas jos pateikimas apsunkina objektyvų situacijos vertinimą, ne visada probacijos tarnybos teikimuose yra pateikiami visi svarbūs duomenys, dėl to teisėjas turi spręsti,

ar yra pakankamas pagrindas sprendimui priimti, ar reikia prašyti papildomų duomenų. Vienas interviu dalyvis atkreipė dėmesį, kad „kartais net paprasta frazė „probuojamasis neatvyko į susitikimą“ be konteksto nieko nepasako, ar jis sirgo, neturėjo transporto, ar paprasčiausiai ignoravo pareigas“ (i5), tačiau ir „kontekstas <...> subtilus, būna, kad nurodytas pažeidimas, bet tu matai, kad jis nebuvo sisteminis, o tik vienkartinis, <...> nulemtas tam tikrų aplinkybių, kaip kad <...> liga, darbo pamaina ar <...> šeimos krizė“ (i6). Tokiais atvejais teismui trūksta informacijos, todėl sprendimo priėmimas užtrunka, kadangi tenka rinkti papildomą informaciją, įpareigoti probacijos tarnybą papildyti teikimą iki kito posėdžio pateikti reikiamus dokumentus, kad sprendimas būtų pagrįstas. Kai kurie teisėjai taip pat pastebi, jog Probacijos tarnybų teikimų turinys ir kokybė nėra vienodi – vienu pareigūnų pateikiami duomenys būna išsamesni ir labiau argumentuoti nei kitų – „probacijos tarnyba pateikia nepakankamai išsamius duomenis, jei kalbama apie probuojamojo resocializacijos procesą ar socialinę situaciją“ (i2), „skiriasi skirtingų skyrių ar pareigūnų kompetencija, kadangi vieni pateikia išsamias, aiškiai pagrįstas išvadas, kiti labiau tik minimaliai reikalingą informaciją“ (i3).

Vienas reikšmingiausių sunkumų, kurį patys teisėjai įvardijo, yra **vertybiniai bei moraliniai aspektai** sprendžiant dėl probacijos panaikinimo. Teisėjui neretai tenka spręsti iškilusį žmogiškąjį klausimą: „kiek dar kartų galima leisti žmogui klysti, kol riba jau bus peržengta?“ (i6). Galima pastebėti, jog probacijos teikimų nagrinėjimas neretai teisėjams sukelia moralinę dilemą, ar būti griežtam, ar suteikti asmeniui dar vieną šansą: „dažnai iškyla moralinė dilema, ar teisėtai griežtas sprendimas, <...> reali laisvės atėmimo bausmė, nebus pernelyg griaunantis, ar toks sprendimas proporcingas, lyginant su padarytu pažeidimu, o <...> jei paliksiu probaciją, ar nerizikuoju, kad žmogus ir toliau nepaisys nustatytos tvarkos“ (i5); „Moraliskai sunku gali būti priimti sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą, kai žmogus formaliai pažeidžia sąlygas, bet tuo pačiu rodo nuoširdžias pastangas keistis“ (i5). Sprendimo pasekmės probuojamajam yra ganėtinai didelės, todėl teisėjai jaučia atsakomybę, dauguma teisėjų paminėjo, jog tokie sprendimai yra sunkiausi būtent dėl jų poveikio žmogaus likimui, ateičiai, ypačiai, jei tai jaunas žmogus. Kita vertus, teisėjas turi atsižvelgti ir į visuomenės saugumą bei teisingumo jausmą, taip pat „užtikrinti, kad būtų laikomasi teisinės tvarkos, kad visuomenės saugumas nebūtų pažeistas“ (i3). Tokiose situacijose teisėjams tenka remtis ne tik įstatymo numatyta tvarka, bet ir savo vertybėmis, profesionalia intuicija bei ankstesne patirtimi. Kaip pažymėjo vienas teisėjas, būtent šie sudėtingi atvejai suteikia jo darbui prasmę, nes „kiekvienas priimtas sprendimas gali tapti lūžio tašku žmogaus gyvenime“ (i5). Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai teisėjų įvardijami sunkumai yra susiję su kompleksiškomis, daugiaprasmėmis situacijomis, nepakankama informacija ir netolygiu bylos medžiagos pateikimu, laiko stoka ir dideliais darbo krūviais bei moraline atsakomybe priimant

sprendimus, kurie gali nulemti žmogaus gyvenimą. Dėl šių priežasčių teisėjams, sprendžiantiems probacijos pažeidimų klausimus, reikalingas atidus ir visapusiškai subalansuotas požiūris.

3.2.2.3 Probuojamųjų iššūkių ir pažangos vertinimas

Pokalbių su interviuojamaisiais metu mėginta išsiaiškinti, kaip jie stebi ir vertina probuojamųjų pažangą. Interviu analizės metu pastebima vieninga teisėjų nuostata, kad probacijos sėkmė matuojama ne vien formaliu pažeidimų nebuvimu, bet ir iš esmės įvykusiais pokyčiais probuojamo asmens gyvenime. Pažanga suprantama kaip teigiamas probuojamojo elgesio ir nuostatų pokytis, teisėjai nuolat stengiasi įvertinti, ar probuojamasis faktiškai keičia savo gyvenimo būdą, ar tik formaliai atitinka nustatytas sąlygas: „probuojamojo pažanga ar nenoras keistis visuomet yra vertinami <...> tai nėra vien statistinis klausimas, ar asmuo padarė ar nepadarė pažeidimų“ (i4). Tai atitinka ir teorinius probacijos principus – probacijos tikslas yra veiksminga nuteistųjų resocializacija ir pakartotinio nusikalstamo elgesio mažinimas, o jo siekti reikia individualizuotomis priemonėmis, atsižvelgiant į asmens elgesį bei aplinkybes.

Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria probuojamieji, teisėjų nuomone, kyla dėl pačių probuojamųjų gyvenimo aplinkybių ir asmeninių savybių. Teisėjai pažymi, kad neretai probuojamiesiems vienu metu tenka vykdyti labai **daug įpareigojimų**, kadangi jie privalo laikytis teismo nustatytų probacijos sąlygų, dažnai turi lankyti elgesio keitimo programas, jiems gali būti paskirti įpareigojimai iš Vaiko teisių apsaugos tarnybos, socialinių darbuotojų, pavyzdžiui, lankyti tėvystės įgūdžių mokymus ar anoniminių alkoholikų/narkomanų grupes. Vieno teisėjo teigimu “socialų gyvenimą gyvenančiam žmogui būtų labai sunku atlaikyti tokį tempą, tokią įtampą, tiek daug įsipareigojimų, o čia žmogus, kuris niekada nesilaikė įsipareigojimų, pažadų savo” (i8), probuojamieji dažnai neturi įgūdžių planuoti ir vykdyti net elementarių įsipareigojimų, tas ir lemia, kad asmuo palūžta ir nespėja deramai įvykdyti visų reikalavimų. Kitas svarbus veiksnys – **socialinė aplinka**, teisėjų nuomone, daugelio probuojamųjų aplinka ir artimoji aplinka neduoda paskatinimo keistis, o priešingai, traukia atgal į nusikalstamą gyvenimo būdą: „Kai tikrai jie yra paleidžiami gyventi savarankiškai, tada prasideda problemos – atsiranda netinkama aplinka, netinkami draugai ir yra grįžtama į buvusį gyvenimo būdą“ (i8). Tai reiškia, kad net ir nuteistajam nuoširdžiai norint keistis, išoriniai veiksniai, tokie kaip draugų įtaka, nusistovėję elgesio modeliai aplinkoje, gali labai apsunkinti pozityvius pokyčius, dėl šios priežasties teisėjai mano, jog probuojamajam „reikalinga labai didelė parama, tokių žmonių negalima palikti vienu – jie visada turi turėti kažkokį kelrodę žvaigždę... tokį didįjį brolių <...> socialinį darbuotoją, kuris globotų juos, sustabdytų reikalui esant, padėtų“ (i8).

Dar vienas aspektas, kuris apsunkina probuojamojo pažangą – **priklausomybių problemos**: „jeigu žmogus turi priklausomybę, tai ir motyvacija kažką keisti dažnai būna labai trapi“ (i6). Kaip teigia teisėjai, daugelis asmenų jau atsineša istoriją – metų metus formuotus žalingus įpročius, nedarbo patirtį, žemą išsilavinimą ir pan., tad tikėtis staiga ir lengvo pokyčio nerealistiška, nes „ne jie valdo situaciją, ne jie valdo savo vartojimo įpročius, bet jau vartojimas valdo juos, tai sąlygas pažeidžia ne iš piktybiškumo, bet tiesiog dėl to, nes yra priklausomi žmonės ir kitaip <...> gyventi nemoka“ (i2). Iš tiesų, motyvacijos trūkumas neretai įvardijamas kaip pagrindinis iššūkis, o motyvacijos stygius gali reikštis nenoru keisti senų įpročių, aplinkos, draugų rato – net suprasdami, kad tai kenkia, probuojamieji ne visuomet turi valios ryžtingai nutraukti ryšius su ankstesniu gyvenimu. Negana to, teisėjai pastebi, jog net ir tie probuojamieji, kurie mėgina daryti pažangą, susiduria su **visuomenės stigmatizacija ir nepasitikėjimu**, kas gali sumažinti norą keistis. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad probuojamieji jaučiasi visuomenės nepripažinti iki galo, aplinkiniai juos tebevertina kaip teisės pažeidėjus, ypač jei asmuo yra lygtinai paleistas iš įkalinimo įstaigos ir turi dėvėti elektroninį stebėjimo įtaisą. Tokia stigma mažina jų motyvaciją ir stiprina atsiskyrimo jausmą, trukdo įsidarbinti ar įsilieti į bendruomenę, nes darbdaviai, kaimynai ar net šeimos nariai dažnai nepasitiki teistu žmogumi, teisėjų manymu, socialinė atskirtis ir neigiamų etikečių klijavimas gali nustelbti net geriausius probuojamojo ketinimus keistis.

Atsižvelgdami į šiuos iššūkius, teisėjai sprendžia, ar probuojamasis padarė realią pažangą, vertindami įvairius rodiklius, pirmiausiai jie analizuoja, ar probuojamasis laikosi esminių jam keliamų reikalavimų, ypač tų, kurie susiję su nusikalstamo elgesio priežastimis. Pavyzdžiui, jeigu asmens nusikalstamą elgesį anksčiau lėmė piktnaudžiavimas alkoholiu, tai svarbiausias tinkamus pokyčius rodantis veiksnys bus jo blaivumas, kaip nurodė vienas teisėjas, „jeigu asmuo kelis kartus pažeidė įpareigojimą būti namuose, tai dar nėra taip svarbu – žiūrime esminį dalyką, ar jisai laikosi draudimo vartoti psichiką veikiančių medžiagų, nes tai yra jo netinkamo elgesio priežastis“ (i8). Teisėjai fokusuoja dėmesį į pagrindinių rizikos veiksnių kontrolę, jeigu esminė problema sprendžiama, tuomet nedideli techniniai pažeidimai gali būti vertinami atlaidžiau, be to, teisėjai analizuoja, ar pažeidimai kartojasi ir kokio jie pobūdžio. Yra skirtumas, ar probuojamasis padarė vieną nedidelį nusižengimą, ar nuolat sistemingai pažeidinėja režimą: „Žiūrime, ar kartojasi pažeidimai, ar jie tokie patys, ar jie piktybiniai, ar <...> įtakoti kažkokių subjektyvių priežasčių“ (i8). Jei pažeidimai vienkartiniai, mažareikšmiai ir turėjo objektyvių pateisinimų, teisėjai linkę juos traktuoti švelniau, bet jei pažeidimai sistemingi ir piktybiniai, tai aiškus signalas apie probuojamojo nenorą keistis. Tačiau teisėjai pažymi, jog į probuojamo asmens situaciją reikia žvelgti visapusiškai, įvertinus aplinkybių visumą, kokie asmens pokyčiai įvyko probacijos laikotarpiu, ar buvo rodomos pastangos taisyti, koks išvis yra požiūris į pareigų vykdymą,

aplinkybės, kuriomis įvyko pažeidimai, šeiminė situacija, sveikatos būklė. Galiausiai sprendimas priimamas įvertinus, ar probuojamojo elgesys rodo progresą, kadangi nuoširdi motyvacija keistis teisėjų vertinama kaip esminis teigiamas ženklas. Šis vertinimas atspindi bendrą tendenciją, jog teisėjai linkę suteikti šansą probuojamajam, jei mato akivaizdžias jo pastangas taisyti, ir, atvirkščiai, greičiau nutraukia probaciją, jei asmuo nerodo jokio noro keisti savo elgesio. Patys teisėjai pripažino, kad „sunkiau priimti sprendimus, kai yra daug abejonių dėl asmens galimybių pasikeisti <...> ar jis tikrai siekia laikytis nustatytų sąlygų, ar tai tik formalus elgesys, be realios motyvacijos“ (i2), tokiais atvejais teisėjai dažnai remiasi žmogiškuoju vertinimu bei savo turima diskrecijos teise.

Tiek interviu dalyvių pasakojimai, tiek teorinė literatūra pabrėžia individualizavimo principą probacijoje, kiekvieno asmens situacija skirtinga, todėl ir sprendimai turi būti pritaikyti prie individualių aplinkybių. Tyrimo metu gauti duomenys rodo, kad teisėjai būtent taip ir elgiasi, jie nepriima sprendimų mechanškai, o stengiasi atsižvelgti į konkretaus asmens progresą ar regresą, o toks požiūris atitinka probacijos įstatyme įtvirtintą nuostatą, kad probacija turi būti vykdoma derinant probuojamojo resocializacijos interesus su visuomenės saugumu ir taikant proporcingas, individualizuotas priemones. Pabrėžtina, jog teisėjai nuoširdžiai džiaugiasi tais atvejais, kai mato realią probuojamojo pažangą, ne viename interviu nuskambėjo pasitenkinimas, kad suteikus žmogui progą pasitaisyti, tas asmuo ją pasinaudojo. Apskritai teisėjai orientuojasi į probacijos tikslą padėti probuojamajam integruotis visuomenėje ir nebesugrįžti prie nusikaltimų, todėl jų sprendimai dėl probacijos nutraukimo ar pratęsimo tiesiogiai siejami su tuo, ar asmuo parodo realią pažangą. Jei probacijos tikslas, teisėjo manymu, nepasiekiamas, pavyzdžiui, dėl visiško probuojamojo abejingumo įpareigojimams, tada sprendžiama probaciją nutraukti, tačiau jei tikslas dar pasiekiamas, asmuo rodo pastangas, teisėjai linkę išnaudoti probacijos galimybes iki galo.

3.2.2.4 Bendradarbiavimo su Probacijos tarnyba vertinimas

Bendradarbiavimas tarp teismo ir Probacijos tarnybos teisėjų vertinamas itin pozityviai, visi apklausti teisėjai sutiko, kad efektyvi probacijos kontrolė neįmanoma be glaudaus tarpusavio darbo. Teisėjai pabrėžia, jog Probacijos tarnyba teismui yra „viena iš tų institucijų, su kuria tenka glaudžiai dirbti, <...> sprendžiant tiek dėl probacijos sąlygų laikymosi, tiek dėl galimų pažeidimų ar asmens elgesio pokyčių“ (i2); „mes darom susitikimus pakankamai dažnai lyginant su kitom institucijom, bent jau Rytų Lietuvos skyrius ir jų vadovė tikrai labai geranoriški“ (i8). Jų pateikiama informacija laikoma būtinu pagrindu teisingam bylos išsprendimui, kadangi „be jų pateikiamos informacijos teismui būtų gerokai sunkiau objektyviai įvertinti probuojamojo situaciją ir priimti pagrįstą sprendimą“ (i2).

Didžioji dauguma teisėjų teigiamai atsiliepia apie probacijos pareigūnų darbo kokybę. Ne vienas paminėjo, kad probacijos pareigūnai paprastai stengiasi pateikti teismui kuo išsamesnę ir objektyvesnę informaciją apie probuojamąjį, „šiai teikimai yra parašomi detalieji, aiškiai, tai dėl to mes tikrai ir visada giriam probacijos tarnybą, kad tiek teisingumo problemų nekyla“ (i8), tokie išsamūs teikimai, pridėdant papildomą medžiagą, teisėjams labai padeda priimti pagrįstą sprendimą. Pasak teisėjų, probacijos pareigūnai greitai reaguoja į teismo užklausas, papildomai pateikia trūkstamus duomenis, paaiškina neaiškumus, o toks tarpinstitucinis bendradarbiavimas užtikrina, kad teismas turėtų visą reikiamą informaciją. Kai kurie teisėjai išskyrė, jog „geri specialistai pateikia ne tik informaciją, bet ir kontekstą <...> ypatingai, jeigu teismo posėdžio metu apie nuteistąjį papasakoja ir teikimą pristato tas specialistas, kuris vykdo asmens priežiūrą, tai gali papildyti teikimą tokia informacija, ar nuteistasis iš tikrųjų stengiasi, ar susiduria su kažkokiais sunkumais“ (i3). Teisėjų nuomone, ypač naudinga, kai teismo posėdyje dalyvauja būtent tas probacijos pareigūnas, kuris prižiūri nuteistąjį, toks tiesioginis bendravimas leidžia pareigūnui žodžiu papildyti teikimą gyvais paaiškinimais, papasakoti teismui daugiau apie probuojamojo pastangas, iššūkius, atsakyti į netikėtai iškilusius klausimus. Toks tarpinstitucinis bendradarbiavimas padeda abiems pusėms geriau suprasti vieni kitų poreikius, teisėjai paminėjo, jog Probacijos tarnybos atstovai yra išsakę pageidavimų organizuoti tam tikrus bendrus mokymus su teisėjais, siekiant abipusio supratimo – tokios iniciatyvos jau buvo įgyvendintos. Tai rodo, kad iš esmės bendradarbiavimas vyksta ne tik formaliai apsikeičiant dokumentais, bet ir mokantis vieniems iš kitų.

Žinoma, pasitaiko ir tam tikrų nesklandumų ar tobulintinų aspektų bendradarbiavime, pavyzdžiui, keli teisėjai užsiminė, kad „kartais būna nesusipratimų ar trūkumų pateikiant informaciją“ (i2), tai yra, kad atskirais atvejais probacijos pareigūnai gal ne viską išsamiai pateikia ar pavėluoja perduoti kokius nors duomenis. Vis dėlto įvardyti trūkumai nėra sistemingi, bendras teisėjų požiūris apie probacijos pareigūnų darbą yra geras, vienas teisėjas teigė, jog „probacijos pareigūnai dažniausiai yra atsakingi, konstruktyvūs ir nuoširdžiai siekia, kad nuteistieji vykdytų probacijos sąlygas“ (i4). Teisėjai taip pat turi idėjų, kaip dar labiau pagerinti abipusį bendradarbiavimą, viena iš minėtų iniciatyvų – suteikti teisėjams patogesnę prieigą prie Probacijos tarnybos informacinių sistemų. Šiuo metu visa informacija dažnai teikiama raštiškai, popierinės suvestinės, lentelės, tačiau „būtų labai patogu, jeigu probacijos tarnyba turi <...> informacinę sistemą, teisėjui turėti prisijungimą prie jos, kur galbūt paprasčiau viską matytų“ (i8). Probacijos įstatymo 4 straipsnyje įtvirtintas bendradarbiavimo ir subsidiarumo principas, kad į probacijos procesą įsitrauktų visos reikalingos institucijos. Šio tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Lietuvoje šis principas realiai veikia: teismai ir probacijos tarnybos veikia išvien, dalijasi informacija ir

kartu siekia bendro tikslo – efektyvaus probacijos vykdymo. Toks glaudus bendradarbiavimas teikia naudą abiem pusėms, kadangi teismas gauna išsamią, patikimą informaciją sprendimams priimti, o Probacijos tarnyba sulaukia teisėjų palaikymo sprendžiant sudėtingas situacijas. Apibendrinant, teisėjų požiūris į bendradarbiavimą su probacijos pareigūnais yra teigiamas, ši partnerystė vertinama kaip būtina ir naudinga užtikrinant probacijos proceso sėkmę.

3.2.2.5 Pasikeitusio teisinio reguliavimo įtaka

Tyrimo dalyviai gana detalai aptarė per pastaruosius metus pasikeitusį Probacijos įstatymo reguliavimą, pasikeitęs reglamentavimas turėjo reikšmingą poveikį tiek pačiam procesui, tiek sprendimų priėmimui: „pasikeitęs reguliavimas turėjo apčiuopiamą poveikį sprendimų priėmimui“ (i7). Remiantis interviu metu gauta informacija, galima išskirti pagrindines dvi pokyčių kryptis: (1) sumažėjo teismui perduodamų probacijos pažeidimų skaičius ir (2) pagerėjo teismui teikiamos medžiagos kokybė bei atsirado nauji vertinimo kriterijai.

Pirmiausia, teisėjai paaiškino, kaip skyrėsi senoji ir naujoji įstatymo redakcijos, reguliuojančios probacijos pažeidimų nagrinėjimą. Anksčiau galiojusi tvarka buvo labai griežta: „Ankstesnis teisinis reguliavimas buvo toks gana griežtas ir formalus – 30 straipsnio 3 dalyje tiesiai buvo įtvirtinta, kad Probacijos tarnyba privalo teikimą teismui pateikti nedelsdama, <...> kai nustatomas sąlygų pažeidimas“ (i5), tai reiškė, kad bet koks užfiksuotas pažeidimas iškart turėjo būti perduotas teismui. Teisėjų teigimu, tokia norma lėmė, jog probacijos pareigūnai dažnai kreipdavosi net dėl smulkių ir formalių pažeidimų: „anksčiau tarnybos dažnai teikdavo informaciją gana formaliai – būdavo užfiksuotas pažeidimas, pradėtas ikiteisminis tyrimas, ir nedelsiant teikimas siunčiamas teismui“ (i4), dėl to teismus pasiekdavo bylos, kuriose pažeidimai būdavo menkaverčiai, pavyzdžiui, kartą pavėluota grįžti namo, gautas administracinis nusižengimas už važiavimą be bilieto ir pan., tačiau pagal įstatymą teismas vis tiek turėdavo spręsti dėl probacijos panaikinimo. Teisėjai kritikavo tokią padėtį, tai buvo tarsi „katės ir pelės žaidimas“ (i8) su probuojamaisiais, kai menkaverčiai nusižengimai formaliai versdavo svarstyti žmogaus laisvės atėmimą, ne vienas teisėjas prisiminė nepasitenkinimą tokiomis situacijomis, tačiau pripažino, kad pati tarnyba neturėjo kitos išeities, nes teisės aktai reikalavo kreiptis į teismą dėl bet kokio pažeidimo. Nauja Probacijos įstatymo redakcija suteikė daugiau lankstumo, probacijos pareigūnai dabar turi didesnę diskrecijos teisę viduje įvertinti pažeidimus: suformuota speciali pareigūnų komisija, kuri analizuoja, ar konkretaus probuojamojo padaryti pažeidimai pakankamai rimti, kad reiktų kreiptis į teismą. Tik tada, jei komisija atvejo vadybos metu nusprendžia, kad pažeidimai esminiai, pateikiamas teikimas teismui, o pačių teisėjų nuomone, tai ir yra esminis

pokytis: „Manau, kad šitie nauji pakeitimai turėjo labai didelės reikšmės, nes pačioms probacijos tarnyboms suteikta daugiau teisių vertinti probuojamojo elgesį <...> komisijoje įvertinti, ar probuojamojo padaryti pažeidimai yra tokio pobūdžio, kad jau būtina kreiptis į teismą“ (i4). Tai sumažino teismui tenkanti smulkių bylų srautą, teisėjai tvirtina: „Pasikeitė tai, kad mes labai ženkliai mažiau gaunam teikimų, lyginant su tuo, kas buvo pagal seną redakciją“ (i8), kitas teisėjas pritarė, jog praktiškai „nebeturim tokių formalių teikimų“, jeigu jau probacijos tarnyba kreipiasi, „tai suprantam, kad situacija yra rimta“ (i8). Taigi, teismą pasiekiančios bylos dabar yra atrinktos, paprastai tik sudėtingesniais atvejais, kur probacijos tęsti galbūt nebėra prasmės, teisėjai vienbalsiai įvertino tai teigiamai, jų nuomone, nauja tvarka taupo resursus ir leidžia susitelkti į problemiškesnius atvejus.

Įstatymo pakeitimai atnešė naujų vertinimo kriterijų, kuriais remiantis, galima dar labiau individualizuoti kiekvieną atvejį. Naujojoje Probacijos įstatymo 30 str. 3 dalies redakcijoje „atsirado papildomas akcentas į rizikos veiksnius – teismas gali panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą, jei yra pakankamas pagrindas manyti, kad probacijos tikslas nebus pasiektas, pavyzdžiui, dėl rizikos padidėjimo ar žalos kitiems“ (i5). Tai, pasak teisėjų, atveria kelią labiau individualizuotam ir pagrįstam sprendimui, dabar teismas, spręsdamas dėl probacijos panaikinimo, turi atsižvelgti, ar probuojamojo elgesio rizika išaugo, ar jo resocializacija dar turi perspektyvų, teisėjai lygina, kad tokia analizė priartėja prie lygtinio paleidimo svarstymo logikos, reikia kompleksiskai apsvarstyti visas aplinkybes, o ne tik fiksuoti faktą, kad buvo nusižengta. Visuma aplinkybių, į kurias atsižvelgiama, nepasikeitė, tiesiog papildomai atsirado formali rizikos argumentacija, interviu dalyviai sako, kad realiai ir anksčiau jie atsižvelgdavo į probuojamojo elgesio pobūdį bei prognozę, tačiau dabar tai įtvirtinta ir įstatymo lygmeniu, suteikiant jų sprendimams tvirtesnę pagrindą, teisėjai akcentuoja, kad „ypač tai pasijuto po to, kai įstatymuose buvo detalčiau reglamentuota, ką ir kaip turi pateikti probacijos tarnyba teismui“, dabar „teikimai tapo aiškesni ir labiau struktūruoti“ (i7). Anksčiau pasitaikydavo labai formalių teikimų, apsiribojančių vien sauso pažeidimo fakto konstatavimu, dabar daugumoje atvejų teikimuose matyti ne tik faktai, bet ir analizė, yra aprašoma, kaip keitėsi probuojamojo elgesys, ar pažeidimai atsitiktiniai ar sisteminiai, kaip probuojamasis bendradarbiavo, kokių priemonių ėmėsi pati tarnyba prieš kreipdamasi į teismą, kokią priemonę pati tarnyba rekomenduoja: „Matosi, kad pareigūnai atsakingiau ruošia medžiagą, labiau motyvuoja, kodėl kreipiasi, ne tik formaliai, bet ir pagal esmę“ (i6). Ne visi teisėjai vienodai sureikšmino šiuos pokyčius, kai kurie pripažino, kad jų pačių darbo stilius iš esmės nepakito, pavyzdžiui, vienas teisėjas teigė: „mano <...> kasdienė praktika ir toliau remiasi tuo pačiu pagrindu – vertinu byloje esančius duomenis ir kiekvieną atvejį nagrinėju individualiai“, todėl „praktiniame darbe tie pokyčiai kol kas didelės reikšmės neturėjo“ (i1), kitas antrino, kad esminis sprendimų priėmimo

pagrindas – individualus bylos vertinimas – liko toks pats, pasikeitimai labiau paveikė pačių pareigūnų darbą. Vis dėlto net ir šie teisėjai pripažino, kad tam tikrų skirtumų yra: pasikeitė dokumentacija, atsirado naujų formuluočių, į kurias reikia atsižvelgti, dalis teisėjų su nedidele atsarga vertina, ar pokyčiai nesumažins sprendimų lankstumo.

Apibendrinant, pasikeitus teisiniam reguliavimui, teisėjai nagrinėja mažiau, bet rimtesnes bylas, sprendimus grindžia ne tik formaliais pažeidimų faktais, bet ir rizikos bei resocializacijos perspektyvos vertinimu. Dabar smulkūs, iš esmės probacijos resocializacijai nepavojingi nusižengimai dažniau sprendžiami probacijos viduje, o teismui paliekamos situacijos, kai tikrai manoma, jog probacijos tikslas nebus pasiektas, teisėjai pritarė, kad tai padeda išlaikyti teisingą balansą tarp resocializacijos ir baudžiamosios atsakomybės. Nauja tvarka palengvina teisėjams darbą, bet tuo pačiu padeda priimti teisingesnius, labiau kontekstą atitinkančius sprendimus. Teisėjų vertinimu, pasikeitęs teisinis reguliavimas sustiprino probacijos sistemos orientaciją į pagrindinį tikslą, nuteistojo resocializaciją, ir tuo pačiu leido efektyviau užtikrinti visuomenės saugumą, koncentruojant baudžiamąją reakciją ten, kur jos iš tiesų reikia.

IV. TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Išanalizavus visus tyrimų metu gautus duomenis, galima daryti išvadą, jog, jeigu probacijos priežiūroje esančių asmenų pažeidimai yra pavieniai ir nesunkūs, teisėjai yra labiau linkę atmesti probacijos tarnybos teikimus. Ir, priešingai, pasikartojantys, tyčiniai probacijos sąlygų nevykdymai yra teisėjų griežtesnių sprendimų pagrindas – daugumoje bylų, kurioje buvo piktybiškas sąlygų nevykdymas – probacija buvo nutraukta. Tai atitinka racionalaus pasirinkimo prielaidas: didėjant „nuostoliams“ teisės pažeidėjams sistemiškai pažeidinėjant sąlygas, teisėjai atsako griežtesniu savo sprendimu, siekdami atgrasyti asmenį nuo tolimesnių pažeidimų, tuo tarpu atsitiktiniai pažeidimai laikomi nepakankamu pagrindu, todėl teisėjai dažniau renkasi švelnesnę poziciją. Taigi, kiekybiniai duomenys patvirtina, kad diskrecija taikoma kaip atgrasymo priemonė, įvertinant individualius pažeidimų „kaštus“, atitinkančius racionalaus pasirinkimo teorijos prielaidas.

Taip pat verta paminėti, jog pasireiškus neužtikrintumui dėl informacijos ribotumo, sprendimų priėmimas netampa visiškai racionalus. Neužtikrintumo vengimo teorija sako, kad trūkstant duomenų sprendimų priėmėjai pasikliauja šabloniškais atsakymais bei ankstesne patirtimi. Interviu su teisėjais metu šis aspektas pasitvirtino – teisėjai pripažįsta, kad probacijos bylose, kuomet trūksta duomenų, konteksto, o vien tik formali informacija neatskleidžia nuteistojo socialinės situacijos, dėl to jie gali prireikus atidėti sprendimą arba prašyti papildomų duomenų, siekdami sumažinti neapibrėžtumą. Tuo

pačiu galima matyti ir elgesio modelių taikymą – teisėjai skirsto sprendimus pagal pažeidimų pobūdį: sistemingai pažeidinėjantys nuteistieji vertinami kaip didesnės rizikos grupė, o epizodiniai, menki nusižengimai traktuojami kaip galimi nukrypimai nuo normos. Tokia praktika atitinka neužtikrintumo teorijos esmę – teisėjai kuria modeliuotas reakcijas, kad galėtų suvokti recidyvo riziką ir pasiektų stabilų teisinį rezultatą.

Tyrimo rezultatai iliustruoja, kad teisėjai tikrina tris svarbiausius kriterijus, lemiančius sprendimą dėl bausmės ar probacijos sąlygų griežtinimo: teisės pažeidėjo kaltumą, visuomenės apsaugą ir praktinius sprendimo apribojimus, lygiai taip pat, kaip nurodo ir esminių veiksnių teorija. Kaltumas akcentuojamas vertinant, ar asmuo piktavališkai nevykdė sąlygų: jei pažeidimai sistemingi ir sąmoningi, teismai paprastai nutraukia probaciją, priešingai, kai nuteistasis dažniausiai tinkamai vykdo įpareigojimus, tačiau padaro, pavyzdžiui, kelis administracinius nusižengimus, teisėjai mato pokyčių galimybę ir teikimų dėl probacijos panaikinimo netenkina. Visuomenės apsauga taip pat vertinama per probacijos priežiūroje esančių asmenų elgesio pokyčius: nors statistiniai duomenys nerado stipraus ryšio tarp rizikos lygio ir sprendimo, tačiau interviu atskleidė, jog teisėjai linkę griežtinti sankcijas tiems asmenims, kurių elgesys signalizuoja didesnę pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką (pavyzdžiui, turintiems priklausomybių nuo alkoholio). Apibendrinant, esminių veiksnių teorijos prognozės pasitvirtino – teisėjai pabrėžia kaltumo ir rizikos faktorius, kartu atsižvelgdami į asmens resocializaciją ir sistemos galimybes.

Gauti duomenys atspindi, kad Lietuvos probacijos sistemoje dauguma asmenų iš tiesų yra socialiai pažeidžiami. Visgi tyrimo duomenys nerodo, kad teisėjų sprendimai būtų nukreipti tik prieš žemesnių socialinių grupių atstovus, priešingai, socialinė padėtis neturėjo tiesioginės įtakos teikimų tenkinimui – net ir nedideli pažeidimai, padaryti socialiai pažeidžiamų asmenų, dažniausiai buvo vertinami kaip nesisteminiai ir nereikalaujantys griežtesnių sankcijų. Šis tyrimo rezultatas prieštarauja socialinės stratifikacijos teorijai, kuri rodo, kad teisės pažeidėjai iš žemesnių socialinių sluoksnių patiria griežtesnes sankcijas. Tai reiškia, kad nors dauguma probuojamųjų priklauso žemesnei visuomenės daliai, Lietuvos teismai stengiasi užtikrinti proporcingą traktavimą. Lyginant šio tyrimo rezultatus su ankstesniais tyrimais, kuriuos atliko Hagan ar Albonetti, nėra matoma tokio aiškaus socialinio sluoksniavimo efektų – greičiausiai dėl teisingumo nuostatos ir norų skatinti resocializaciją susitelkimo. Nepaisant to, svarbu toliau atkreipti dėmesį į nepasiturinčių asmenų socialinę paramą – žemesnis statusas lemia daugiau iššūkių, todėl praktikoje reikėtų numatyti priemonių, padedančių subalansuoti netolygumus.

Konfliktų teorijos požiūriu baudžiamoji politika atspindi dominuojančios klasės interesus, Lietuvoje nusikalstamo elgesio ir probacijos atvejai dažniausiai susiję su socialiai pažeidžiamais asmenimis (kaip aptaria ir konfliktų teorijos atstovai), o tokių asmenų resocializacijos sunkumai (priklausomybės, skurdas, netinkami socialiniai santykiai) atskleidžia gilesnes visuomenės problemas. Vis dėlto šio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad teisėjai dažnai stengiasi išlaikyti pusiausvyrą tarp individualaus socialinio konteksto ir teisėsaugos interesų, o tai atitinka Garland mintį, jog nors baudžiamoji sistema yra galios aparatas, bylose, reikalaujančiose žmogiškojo požiūrio, teisėjai naudoja intuiciją ir vertybinius sprendimus. Kitaip tariant, teisinė diskrecija Lietuvoje naudojama ne vien siekiant užtikrinti valdančiosios grupės interesus, bet ir palaikyti visuomenės pasitikėjimą teisės sistema – pavyzdžiui, suteikiant papildomas galimybes probuojamiesiems, parodoma, jog svarbus yra ne tik griežtas bausmių taikymas, bet ir proporcingumas bei socialinio teisingumo principai.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI:

1. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad teisėjai, priimdami sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų, vadovaujasi teisės aktais ir įstatymų numatyta tvarka, tačiau kartu pasitelkia ir diskrecijos teisę, leidžiančią individualiai vertinti kiekvieną situaciją pagal konkrečias bylos aplinkybes.
2. Paaiškėjo, kad pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos teisėjų sprendimų priėmimui yra asmenų pažeidimų sistemingumas, jų sunkumas, nuteistųjų rizikos vertinimas, recidyvo rizika, asmeninės probuojamųjų pastangos keisti elgesį, taip pat teisėjų turimos informacijos išsamumas bei socialinės aplinkybės, lemiančios probuojamojo galimybes laikytis probacijos sąlygų.
3. Tyrimas atskleidė, kad, nors teisėjų sprendimų priėmimą formaliai riboja įstatymai, praktikoje reikšmę turi ir subjektyvūs vertinimai. Dėl informacijos stokos ar neišsamumo, sprendimai dažnai grindžiami ne tik teisinėmis nuostatomis, bet ir ankstesne patirtimi, intuicija. Tokia praktika gali sudaryti prielaidas selektyvumui, kai panašios aplinkybės skirtingose bylose vertinamos nevienodai.
4. Probacijos įstatymo 2024 m. pakeitimai suteikė teisėjams didesnę sprendimų laisvę, tačiau ši platesnė diskrecija kartu kelia ir naujų iššūkių: svarbu užtikrinti vienodą ir nuoseklią sprendimų praktiką bei apsaugoti nuo galimų subjektyvių veiksmų įtakos, kurie gali paskatinti sprendimų selektyvumą. Tai reiškia, kad ateityje gali būti tikslinga sukurti papildomas rekomendacijas arba standartus, padedančius suderinti individualų požiūrį su lygiateisiškumo ir teisingumo principais.
5. Rekomenduojama skatinti teisėjų mokymus, orientuotus į diskrecijos taikymo praktiką, supažindinant juos su tarptautine praktika ir naujausiais tyrimais. Tokie mokymai galėtų prisidėti prie nuoseklesnio sprendimų pagrindimo, didesnio jų motyvavimo ir užtikrintų teisinį aiškumą.
6. Tyrimo rezultatai patvirtino darbo tezę – teisėjų diskreciniai sprendimai dėl probacijos sąlygų pažeidimų grindžiami ne vien teisinėmis normomis, bet ir subjektyviais veiksniais, tokiais kaip individualus probuojamojo situacijos vertinimas, teisėjo asmeninė patirtis bei vertybinės nuostatos. Dėl šių veiksmų kai kuriais atvejais sprendimai gali skirtis esant panašioms faktinėms aplinkybėms, o tai kelia selektyvaus teisingumo riziką.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Abadinsky, H. (2005). Probation and parole: Theory and practice. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. Prieiga per internetą: <http://www.beiaard.org/carillonlibrary/sites/default/files/probation-and-parole-theory-and-practice-12th-edition-howard-abadinsky-6d06a3f.pdf> [žiūrėta 2024-04-07]
2. Aharon B. „Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą“, Justitia, (2005, Nr. 3), p. 22
3. Akers, R. (1985). Deviant Behavior: A Social Learning Approach. Belmont, CA: Wadsworth.
4. Albonetti, C. A. (1987). *Prosecutorial Discretion: The Effects of Uncertainty*. *Law & Society Review*, 21(2), 291–313.
5. Albonetti, C. A. (1991). An integration of theories to explain judicial discretion. *Social Problems*, 38(2), pp.247–266. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/socpro/article-abstract/38/2/247/1651986> [žiūrėta 2024-04-07]
6. Albonetti, C. A., & Hepburn, J. R. (1997). *Probation Revocation: A Proportional Hazards Model of the Conditioning Effects of Social Disadvantage*. *Social Problems*, 44(1), 124–138.
7. Aleknevičienė, J., Bartkus, E. and Kuginytė–Arlauskienė, I. (2020). Kriminalinės justicijos politikos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: MRU Leidykla.
8. Alexander, M. (2010). *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*. New York: The New Press.
9. Ažubalytė, R. (2006). Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*, 79(1), 16–24. [žiūrėta 2024-04-20]
10. Bakševičienė R. Diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje // *Teisė*, 2017, t. 105, p. 70–83. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1515510416149/> [žiūrėta 2024-04-07]
11. Baldwin, J. and Black, M. (2021). *Judicial Discretion and the Limits of Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Barzun, C. L. (2010). Jerome Frank and the Modern Mind. *Buff. L. Rev.*, 58, 1127.
13. Bernard, T. J. (2022). Richard Quinney – american philosopher and criminologist. *Encyclopedia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/biography/Richard-Quinney> [žiūrėta 2024-09-27]
14. Bitinas, B., Rupšienė, L. and Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.

15. Bond, B. J., Jeffries, S. and Others (2011). Practical constraints and sentencing decisions. *Punishment & Society*, 13(4), pp.456–478.
16. Buglar, S. (2016). The ‘focal concerns’ of parole board decision-making: A thematic analysis. *Current Issues in Criminal Justice*, 27(3), 285-302. Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10345329.2016.12036047?casa_token=sGVi0MJM yrgAAAAA:RviQLjL_kWm5rj8Wfo7yeWB7jLe4P8xPX4RNo06DVJ1C4eC0MMZ2RBiPKukG XwM00oMLpV6oNzOA [žiūrėta 2024-04-14]
17. Bush, M. ed., (2014). *Encyclopedia of Social Deviance*. Vol. 2. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. Prieiga per internetą: <https://dx.doi.org/10.4135/9781483340470>
18. Champion, D. J. (1998). *Probation, parole, and community corrections*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. Prieiga per internetą: <https://www.ncjrs.gov/App/abstractdb/AbstractDBDetails.aspx?id=160806> [žiūrėta 2024-04-06]
19. Clegg, S. (1980). *Organization, Class, and Control*. Ruotledge and Kegan Paul.
20. Council of Europe (2024). *SPACE II – Annual Penal Statistics: Community Sanctions and Measures*. Strasbourg: Council of Europe.
21. *Council of Europe, 2010. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules*. Strasbourg: Council of Europe.
22. Davis, A. J. (2008). *Arbitrary justice: The power of the American prosecutor*. New York: Oxford University Press.
23. Davis, A.J., Mauer, M. and King, R.S., 2016. *Race and punishment: Racial perceptions of crime and support for punitive policies*. Washington, DC: The Sentencing Project.
24. Dixon, J. (1995). *The Organizational Context of Criminal Sentencing*. *American Journal of Sociology*, 100(5), 1157–1198
25. Dobryninas, A. 2001. Atskiriamasis teisingumas. *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 20, 107-112.
26. Doerner, J. K. and Demuth, S. (2010). The independent and joint effects of race/ethnicity, gender, and age on sentencing outcomes. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 47(4), pp.349–370.
27. Doherty, F., 2020. Obey all laws and be good: Probation and the meaning of recidivism. *Georgetown Law Journal*, 108(2), pp. 389–454.
28. Everett, Ronald S., and Roger A. Wojtkiewicz. "Difference, disparity, and race/ethnic bias in federal sentencing" *Journal of Quantitative Criminology* 18.2 (2002). Prieiga per internetą: https://idp.springer.com/authorize/casa?redirect_uri=https://link.springer.com/article/10.1023/A:10

- 15258732676&casa_token=uiZs1GbCE50AAAAA:PKm9KCaHTjqcI92cKYxxPEO6IcydsqN44Uf6NolnEUyLnlcYT6SFOZq5wym1DXvw078S4gFKi8qXIJ74 [žiūrėta 2024-04-06]
29. Fishburn, P. C. (1986). Utility theory and decision making. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1), 29-56.
30. Frank, J. (1988). *Courts on Trial: Myth and Reality in American Justice*. Princeton: Princeton University Press.
31. French, L. A. (1975). The selective process of the criminal justice system. University of New Hampshire. Doctoral Dissertations. 1090. Prieiga per internetą: <https://scholars.unh.edu/dissertation/1090/> [žiūrėta 2024-04-20]
32. Gaižauskaitė, I., Mikėnė, S. (2014). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
33. Giedrė Lastauskienė, „Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos“, *Jurisprudencija*, (2012, 19(4)), p. 1344 [žiūrėta 2024-09-11]
34. Glaser, D. (1985). *The effectiveness of a prison and parole system*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
35. Goldstein, H. (1963). Police discretion: The ideal versus the real. *Public Administration Review*, 23(3), 140-148.
36. Hagan, J., 1984. *Structural Criminology*. New Brunswick: Rutgers University Press.
37. Holmberg, L. 2002. Personalized policing: Results from a series of experiments with proximity policing in Denmark. *Policing: An international journal of police strategies & management.*, Vol. 25, p. 32–47. Prieiga per internetą: DOI: 10.1108/13639510210417881
38. Huebner, B. M., and Bynum, T. S. (2006). An analysis of parole decision making using a sample of sex offenders: A focal concerns perspective. *Criminology*, 44(4), 961-991.
39. Jacob, H., 1972. *Justice in America: Courts, Lawyers, and the Judicial Process*. Boston: Little, Brown.
40. Jones Mark ir John J. Kerbs. "Probation and parole officers and discretionary decision-making: Responses to technical and criminal violations." *Fed. Probation* 71 (2007): 9. Prieiga per internetą: https://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/fedpro71§ion=28&casa_token=GHTunlo-SDcAAAAA:OLVedo7iPe5DBLgmoa-HQ76WjbxpSqlfPJ-BVpqMORedRUhzoO__R00W8pnX-Yh0iiUaB31p [žiūrėta 2024-04-07]
41. Kemshall, H. (2003). *Understanding risk in criminal justice*. McGraw-Hill Education (UK).

42. Kerbs, J. J., Jones, M., & Jolley, J. M. (2009). Discretionary decision making by probation and parole officers: The role of extralegal variables as predictors of responses to technical violations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 25(4), 424-441. Prieiga per internetą: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1043986209344556?casa_token=C0eohFqK_3cAA AAA:SFbkPPrXdcVjLLi-ai9VuIe_jSgV0FXWN72iKERF6CZDs2BUtVLctSIE6wLViyYhadcECR15Zo4k [žiūrėta 2024-04-14]
43. Kinnevy, S. C., Caplan, J. M. (2008). Parole decision-making: Factors influencing parole board decisions. *Criminal Justice Review*, 33(2), 186-203.
44. Kuzavinis, K. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 499.
45. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas Nr. XI-1860 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-108. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415894> [žiūrėta 2024-09-27]
46. Linkevičiūtė, I. (2006). Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 83(5), 65-72.
47. Lloyd Babb SC, Judicial discretions, (University of Wollongong, 27 April 2012).
48. Lurigio, A. J., & Carroll, J. S. (1985). Probation officers' schemata of offenders: Content, development, and impact on treatment decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*. Prieiga per internetą: <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037/0022-3514.48.5.1112> [žiūrėta 2024-04-07]
49. March, James G., Harold Steere Guetzkow, and Herbert Alexander Simon. Organizations. By JG March and HA Simon with the Collaboration of Harold Guetzkow.[With a Bibliography.]. New York; Chapman & Hall: London, 1958.
50. Matulionis, A., 2005. Sociologijos įvadas. Vilnius: Tyto alba.
51. Merrington, S., Stanley, S. (2004). Cognitive-behavioral interventions with offenders. *Journal of Community and Criminal Justice*, 51(2), 97-110. Prieiga per internetą: DOI: 10.1007/1-4020-4244-2_4
52. Metchik, E. (1988). Probation revocation: A study of discretionary decisions. *Criminal Justice Policy Review*, 2(1), 41-60.
53. Mikalauskaitė P. (2022). Probacijos pareigūnų diskrecija priimant sprendimus dėl probacijos sąlygų pažeidimų.

54. Millard, D. A. (1982). Keeping the probation service whole: The case for discretion. *The British Journal Social Work*, 12(1), 291-301. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a054733> [žiūrėta 2024-04-20]
55. Misiukonis, E., Paurienė, G. (2021). *Policijos pareigūnų diskrecinė valdžia ir jos etiniai aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
56. Morgan, R. D., Smith, J. T. (2005). Inmate attitudes toward rehabilitation programs. *Journal of Offender Rehabilitation*, 42(3), 1-16.
57. Morin, R. (2014). Conflict Theory. *The Encyclopedia of Theoretical Criminology*, 1–4. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1002/9781118517390.wbetc124> [žiūrėta 2024-04-20]
58. Murphy, L. D. (2018). Disparity or discrimination: interaction effects of race, ethnicity, and gender on probation failure in a Midwestern sample (Doctoral dissertation). Prieiga per internetą: <http://hdl.handle.net/2097/39206> [žiūrėta 2024-04-07]
59. Nikartas S. ir Gintarė R. "Probacijos pareigūnų diskrecija individualizuojant sprendimus dėl probuojamųjų pažeidimų: empirinis tyrimas." (2018). Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2019/01/Probacijos-pareigunu-diskrecija.pdf> [žiūrėta 2024-04-06]
60. Nikartas, S. (2019). Probacijos pareigūno individualus indėlis siekiant probacijostikslų: empirinio tyrimo rezultatai. *Teisės problemos: mokslo darbai*, 97(1), 103-115.
61. Petersilia J. Reforming probation and parole. American Correctional Association, Lanhan(2002). Prieiga per internetą: <https://psycnet.apa.org/record/2014-16770-013> [žiūrėta 2024-04-07]
62. Peterson, R. D. and Hagan, J. (1984). Changing conceptions of race: Towards an account of anomalous findings of sentencing research. *American sociological review*, 56-70.
63. Petrosino, C. (1999). Connecting research to practice: Bridging the gap. *Justice Quarterly*, 16(1), 117-136.
64. Pivoras, S., & Gončiarova, N. (2017). Valstybės tarnautojų profesinė diskrecija aptarnaujant valstybinės įdarbinimo tarpininkavimo agentūros klientus: Lietuvos darbo biržos atvejis. *Public policy and Administration*, 16(3), 424-438. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=583131> [žiūrėta 2024-09-27]
65. Quinney, R. (1969). *Crime and justice in society* (p. 12-14). Boston: Little, Brown.
66. Quinney, R. (1970). *The social reality of crime*. Boston, MA: Little, Brown.
67. Sakalauskas, G., ir Jarutienė, L. (2015). *Probacijos veiksmingumo vertinimas*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
68. Scheider, Carl E. "Discretion and rules: A lawyer's view." (1992).

69. Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.
70. Slabonik M. L., Sims B. Controlling Discretion in Bureaucratic Agencies: A Survey of Adult Probation Officers // *Corrections Compendium*, 2002, Vol. 27(9), p. 1–23.
71. Spohn, C. (2009). *How Do Judges Decide? The Search for Fairness and Justice in Punishment* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
72. Spohn, C., & Holleran, D. (2000). *The Imprisonment Penalty Paid by Young, Unemployed Black and Hispanic Male Offenders*. *Criminology*, 38(1), 281–306. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb00891.x> [žiūrėta 2024-09-27]
73. Spohn, C., Gruhl, J., & Welch, S. (1981–82). *The Effect of Race on Sentencing: A Re-examination of an Unsettled Question*. *Law & Society Review*, 16(1), 71–88.
74. Steffensmeier, D., Ulmer, J. and Kramer, J. (1998). The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male. *Criminology*, 36(4), 763–798.
75. Steiner, B., Cain, C. M. (2017). *Corrections: Key issues in crime and punishment*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.
76. Ulmer J. T. Recent developments and new directions in sentencing research // *Justice Quarterly*, 2012, Vol. 29(1), p. 1–40.
77. Ulmer, J. T. (1997). *Social Worlds of Sentencing: Court Communities Under Sentencing Guidelines*. Albany, NY: SUNY Press
78. Urmonas, A., & Pranevičienė, B. (2002). *Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės*. *Jurisprudencija*, 32(24), 54–64.
79. Western, B. and Pettit, B. (2010). Incarceration & social inequality. *Daedalus*, 139(3), 8-19.
80. Western, B., 2010. *Punishment and Inequality in America*. New York: Russell Sage Foundation.
81. Wortley, S. (2019). *Understanding criminal justice: Canadian perspectives*. Toronto: University of Toronto Press.

Statistika ir ataskaitos

1. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2017 metų veiklos ataskaita.
2. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2018 metų veiklos ataskaita.

3. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2019 metų veiklos ataskaita.
4. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita.
5. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2021 metų veiklos ataskaita.
6. Darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos prežiūroje, 2022 metų statistinė ataskaita.
7. Darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos prežiūroje, 2023 metų statistinė ataskaita.
8. Darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos prežiūroje, 2024 metų statistinė ataskaita.
9. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos išvada dėl korupcijos rizikos analizės Lietuvos Probacijos tarnybos veiklos srityse (2022). Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/PROBACIJA.pdf>
10. Probacijos Tarnybos veiklos ataskaita (2024). Prieiga per internetą: <https://probacija.lrv.lt/public/canonical/1741173419/369/2024%20m%20veiklos%20ataskaita.pdf>

PRIEDAI:

1 Priedas Nuosprendžių analizės instrukcija

BYLOS DUOMENYS

Bylos nr. – ____ *(įrašyti teikimo nr.)*

Teismas

6 – Vilniaus miesto apylinkės teismas

8 – Vilniaus regiono apylinkės teismas

SOCIODEMOGRAFINIAI DUOMENYS

Gyvenamoji vieta:

3 – Lietuva

4 – Užsienis

Ar probuojamasis turi nuolatinę gyvenamąją vietą:

1 – Taip

2 – Ne

Lytis:

1 – Vyras

2 – Moteris

Pilietybė:

1 – Lietuvos

2 – Kitos ES valstybės

3 – Ne ES valstybės

Ar asmuo dirba?

1 – Taip

2 – Ne

3 – registruojasi užimtumo tarnyboje

4 – mokosi

5 – pensininkas

6 – vykdo individualią veiklą

Ar yra pateikti duomenys, kad probuojamasis turi nepilnamečių vaikų?

1 – Taip

2 – Ne

Šeiminė padėtis:

1 – vedęs / ištekęjusi

2 – nevedęs (-usi)

3 – išsiskyręs (-usi)

4 – našlys (-ė)

5 – nevedęs, išsiskyręs, tačiau turi sugyventinę

6 – nenurodyta

Išsilavinimas:

1 – be jokio išsilavinimo

2 – pradinis (baigė 4 klases)

3 – pagrindinis (baigė 10 klasių)

4 – vidurinis (baigė 12 klasių)

5 – spec. vidurinis

6 – profesinis

7 – aukštesnysis

8 – aukštasis

9 – šiuo metu mokosi

10 – nenurodyta (n/n)

Pagal kokį straipsnį buvo teistas, pripažintas kaltu?

Kokia nustatyta pakartotino nusikalstamo elgesio rizika?

1 – Aukšta

2 – Vidutinė

3 – Žema

Ar yra pateikti duomenys apie psichikos sutrikimus?

1 – Taip

2 – Ne

Ar yra duomenų, kad kaltinamasis agresyvus?

1 – Taip

2 – Ne

Ar yra duomenų, kad probuojamasis padarė pažeidimą apsvaigęs nuo alkoholio?

1 – Taip

2 – Ne

Ar yra duomenų, kad probuojamasis padarė pažeidimą apsvaigęs nuo narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų?

1 – Taip

2 – Ne

Kokia atliekamos bausmės vykdymo forma?

1 – Bausmės vykdymo atidėjimas

2 – Lygtinis paleidimas

3 – laisvės apribojimas

REIKŠMINGOS APLINKYBĖS

Kiek buvo padaryta administracinių nusižengimų (ANK) probacijos vykdymo laikotarpiu? (*įrašyti*)

Ar buvo padarytas pakartotinis probacijos sąlygų pažeidimas?

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo pažeistas Probacijos Tarnybos įpareigojimas (PTĮ) lankyti elgesio keitimo programą?

0 – Nebuvo skirtas

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo pažeistas PTĮ būti namuose nustatytu laiku?

0 – Nebuvo skirtas

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo pažeistas PTĮ nevartoti psichiką veikiančių medžiagų?

0 – Nebuvo skirtas

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo pažeistas PTĮ nesilankyti tam tikrose vietose ar nebendrauti su tam tikrais asmenimis?

0 – Nebuvo skirtas

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo pažeistas PTĮ neišvykti iš gyvenamosios vietos teritorijos be probacijos tarnybos leidimo?

0 – Nebuvo skirtas

1 – Taip

2 – Ne

Ar yra nurodyta, kad buvo pateisinama priežastis dėl ko buvo padarytas pažeidimas?

1 – Taip

2 – Ne

Ar probuojamajam buvo skirti papildomi įpareigojimai?

1 – Taip

2 – Ne

Ar yra duomenų, kad nuteistasis stengiasi savo elgesį koreguoti?

1 – Taip

2 – Ne

Ar nuteistajam buvo skirta intensyvi priežiūra? (Elektroninėmis Stebėjimo priemonėmis)

1 – Taip

2 – Ne

Ar nuteistasis motyvuoja savo poziciją teismo posėdžio metu?

1 – Taip

2 – Ne

3 – Iš dalies

Prokuroro pozicija teismo posėdžio metu

1 – Prašė teikimą tenkinti

2 – Prašė teikimo netenkinti

3 – Prašė tenkinti iš dalies

Ar teismas motyvuoja teikimo (ne)tenkinimą?

1 – Taip

2 – Ne

Ar teismo vienas iš motyvų yra, jog padaryti administraciniai nusižengimai nėra ypač šiurkštūs?

1 – Taip

2 – Ne

Ar teismo vienas iš motyvų yra, jog padarytas pažeidimas buvo nulemtas nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių?

1 – Taip

2 – Ne

Ar buvo nustatyta teismo įpareigojimų pažeidimų?

1 – Taip

2 – Ne

Ar teismo vienas iš motyvų yra, kad nebuvo įžvelgta įpareigojimų pažeidinėjimo sistemingumo?

1 – Taip

2 – Ne

Kitos aplinkybės, į kurias teismas atsižvelgia (ne)tenkindamas teikimo

1 – nėra pagrindo išvadai, kad šios baudžiamojo poveikio priemonės papildomas paskyrimas darys realų poveikį

2 – lygtinio paleidimo panaikinimas nutrauktų nuteistojo priežiūrą ir galimybę jam pakeisti savo gyvenimo būdą bei požiūrį į visuomenėje galiojančias taisykles

3 – lygtinio paleidimo panaikinimas padarytų žalos nuteistojo resocializacijos procesui

4 – padaryti vienkartiniai teismo skirtų įpareigojimų pažeidimai, kurie nevertintini kaip sąmoningas nuteistojo elgesys siekiant pažeisti probacijos sąlygas

5 – teismas įžvelgia galimus elgesio pokyčius

6 – nuteistasis piktybiškai nevykdo probacijos sąlygų

7 – buvo išnaudotos visos priemonės, kad pastarasis pasitaisytų būdamas laisvėje

Ar teismas motyvuoja probacijos sąlygų (įpareigojimų) skyrimą?

1 – Taip

2 – Ne

Kiek teismas pateikia probacijos sąlygų individualizavimo motyvų?

0 – Nepateikia

1 – Vieną

2 – Du ir daugiau

Ar teismas skyrė elektroninio stebėjimo priemonę?

1 – Taip

2 – Ne

Ar probacijos tarnyba motyvuoja teikimą teismui?

1 – Taip

2 – Ne

Ar teikimas buvo dėl papildomų probacijos sąlygų paskyrimo?

1 – Taip

2 – Ne

Ar teikimas buvo dėl probacijos panaikinimo?

1 – Taip

2 – Ne

Probacijos tarnybos motyvai teikti teikimą teismui

1 – Nuteistasis padarė administracinių nusižengimų

2 – Nuteistasis pažeidė teismo skirtą(-us) įpareigojimą(-us)

3 – Nuteistasis nevykdė probacijos sąlygų be pateisinamų priežasčių

4 – Nuteistasis nevykdė probacijos sąlygų po papildomų probacijos sąlygų paskyrimo

5 – Nuteistasis vykdė probacijos sąlygas, tačiau padarė administracinių nusižengimų

6 – nuteistasis piktybiškai nevykdo probacijos sąlygų

Probacijos tarnybos siūlymas (*įrašyti*)

Ar teikimas buvo tenkintas?

1 – Taip

2 – Ne

Ar skirtos pareigos pagal BK 75 str.? (ne pačiame teikime, o prieš tai)

1 – Taip

2 – Ne

Kiek skirta pareigų pagal BK 75 str.? (*įrašyti sk.*)....

Ar asmeniui skirtos Baudžiamojo Poveikio Priemonės pagal BK 67 str.?

1 – Taip

2 – Ne

Įpareigojimas atlikti elgesio pataisos programą per (įrašyti mėn)

TYRĖJOS POŽIŪRIS

Ar padaryti pažeidimai yra sisteminiai?

1 – Taip

2 – Ne

Ar padarytas pažeidimas šiurkštus?

1 – Taip

2 – Ne

Ar padarytas pažeidimas kelia pavojų aplinkiniams?

1 – Taip

2 – Ne

Probuojamojo argumentai (pasiaiškinimai) įtikino

1 – Taip

2 – Ne

2 priedas – *Interviu scenarijus*

1. **Papasakokite, kaip priimate sprendimus savo kasdieniame darbe? Kas lemia vienokio ar kitokio sprendimo priėmimą?** (turiu galvoje sprendimus, susijusius su teisėjo kompetencijomis, sprendimus, kuriuos Jūs turite priimti vykdydami savo pareigas, ypač priimant sprendimus dėl Probacijos panaikinimo ar papildomų priemonių skyrimo)

2. **Su kokiais sunkumais susiduriate priimant sprendimus ?** (su kokiais sunkumais susiduriate priimant sprendimus dėl probuojamųjų pažeidimų? ar matote teisinių, organizacinių, žmogiškųjų išteklių, bendradarbiavimo su probacijos tarnyba ar kitokių kliūčių?)
3. **Kokius sprendimus Jums yra sunkiausia priimti? Kodėl?**
4. **Kuo vadovaujatės ir kas jums padeda priimti sudėtingesnius sprendimus, neaiškiose situacijose?** (kaip priimate sprendimus, jei trūksta informacijos Probacijos Tarnybos teikime?)
5. **Ar turite pakankamai laiko ir informacijos priimti sprendimus?** (Pavyzdžiui, kai reikia labai greitai apsispręsti arba kaip tik, kai laiko sprendimui priimti yra daugiau negu reikėtų (galbūt tada sprendimas keičiasi).
6. **Ar/kaip stebite ir matuojate probuojamo asmens pažangą?** Kokius sprendimus priimate, kai gaunate jau ne pirmą Probacijos Tarnybos teikimą? Kaip parenkate papildomas probacijos sąlygas, į ką atsižvelgiate ir kuo vadovaujatės parinkdami vieną ar kitą priemonę/sąlygą?
7. **Vertinant, ar žmogus gali atlikti bausmę laisvėje, Jums turbūt reikia nuspėti, ar asmuo pakartotinai nedarys nusikaltimų, ar nenusikals. Kokia informacija ir metodais Jūs tai darote, kuo vadovaujatės priimdami sprendimą, sprendami ar asmuo nusikals (nusižengs), ar ne?**
8. **Kaip vertinate bendradarbiavimą su probacijos tarnyba?** (Ar manote, kad gauta informacija apie probuojamuosius yra kokybiška ir išsami? Kokie būtų pagrindiniai aspektai, kuriuos reikėtų patobulinti, kad informacija taptų tikslesnė ir naudingesnė Jūsų sprendimams?)
9. **Kodėl, Jūsų nuomone, probacijos pareigūnų motyvai ir argumentai išsiskiria nuo teismų motyvų, ypač vertinant probuojamųjų pažeidimus?** (dėl teikimų, vertinant probuojamųjų pažeidimus)
10. **Kokie, Jūsų nuomone, yra pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria probuojamieji?**
11. **Ar, Jūsų nuomone, probuojamieji turi pakankamai motyvacijos laikytis probacijos sąlygų ir keisti savo elgesį?** Kokią įtaką Jūsų sprendimams turi jų asmeninės savybės?
12. **Kokį poveikį pasikeitęs teisinis reguliavimas turėjo Jūsų sprendimų priėmimui?** Ar nuo to keičiasi Jūsų motyvai? Į kokius aspektus dabar atsižvelgiate, lyginant su senesniu reguliavimu?